

TUTKIVA SOSIAALITYÖ

ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN (TOIM.)

SOSIAALITYÖNTEKIJÄ-LEHTI/SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA 2001

SISÄLTÖ

Sosiaalityö kehittyä jakamalla **3**
ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN

Ajatuksia kunniajäsenten avaamalta
näköalapaikalta **5**
MIRJA SATKA

Sosiaalityöstä kirjoitettaessa
– tekstuaalisia ja temaattisia
huomautuksia **6**
RIITTA GRANFELT

Elämäntarinnallisen lähestymistavan
soveltaminen sosiaalityön koulutuksessa **11**
JUHANI LOUHELA

Luova moniammatillisuus ja
terveysosiaalityön asiantuntijuuden
kehittyminen **14**
MAARIA NUMMINEN

Asiantuntijuuden rakentuminen
monikulttuurisessa lastensuojelun
sosiaalityössä **17**
MERJA ANIS

Hoito- ja palvelusuunnitelman
rakentuminen asiakkaan ja
ammattilaisten vuorovaikutuksessa **22**
RITVA POIKELA

Haastattelumenetelmä interventiona
(HMI) perhelähtöisessä
kuntoutuksessa **26**
MARJO-RIITTA MATTUS

Sosiaalinen tuki, sosiaalityö ja
kolmas sektori **30**
LIISA HOKKANEN

Kolmas sektori paikallisessa
lastensuojelukentässä **34**
KARI MATELA

Ympäristönäkökulma osana alueellista
sosiaalityötä **37**
ANSA LEINONEN

Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteystietoja:

Puheenjohtaja
Mirja Satka
Jyväskylän yliopisto, YFI
PL 35, 40351 Jyväskylä
satka@dodo.jyu.fi

Varapuheenjohtaja
Mikko Mäntysaari
Stakes, PL 220
00531 Helsinki
mikko.mantysaari@stakes.fi

Sihteeri
Johanna Kiili
Jyväskylän yliopisto, YFI
PL 35, 40351 Jyväskylä
kiiijoh@dodo.jyu.fi
p. 014-2603 130

Toimitus:
Ulla Ryyänen (Ulla.Ryyanen@uku.fi),
p. 017-162 646
Riitta Vornanen (Riitta.Vornanen@uku.fi)
p. 017-162 648
Osoite: Sosiaalityöiden laitos, Kuopion yliopisto,
PL 1627, 70 211 Kuopio

Tekstinkäsittely: Helena Nissinen,
Sosiaalityöiden laitos, Kuopion yliopisto

Ulkoasu: VIL Design
Kannen kuva: Eeva Mehto
Julkaisija: Sosiaalityöntekijöiden liitto ja
Sosiaalityön tutkimuksen seura

Painotalo Auranen 2001

SOSIAALITYÖ KEHITTYY JAKAMALLA

ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN

”Sosiaalityön kehittymisen siipien alla on nyt ilmaa enemmän kuin koskaan aikaisemmin”, totesi professori Kyösti Urponen loppuyhteenvedossaan kolmansilla valtakunnallisilla Sosiaalityön tutkimuksen päivillä helmikuussa 2001 Rovaniemellä. Sosiaalialan osaamiskeskukset, vuonna 2000 alkanut sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus (nyt 75 opiskelijaa!) sekä sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tutkijakoulun tuottamat väitöskirjat (noin tusina) ovat esimerkkejä viime vuosien nopeasta kehittämistähdistä.

Sosiaalityöhön liitetään nykyisin usein hiljaisen tiedon, kokemuksellisen asiantuntijatiedon käsite, jota on vaikea kuvata. Tämä käsitys on sosiaalityölle sekä rasite että mahdollisuus. Hiljainen tieto voi olla rasite, jos siihen vedoten estetään asiantuntijuuden jakamista ja siirtämistä. Mahdollisuutena hiljainen tieto haastaa tulemaan esille, puheena ja tekstinä sosiaalityöstä. Kirjoittaminen on yksi tapa kehittää sosiaalityötä: kokemuksellinen tieto jäsentyy, syntyy uutta ymmärrystä, uusia oivalluksia ja niiden kautta uudenlaista toimintaa.

Kirjoittaminen, tekstin tarjoaminen tähän julkaisuun on ollut mahdollista kaikille suomalaisen sosiaalityön kehittäjille. Saimme tätä kautta Riitta Granfeltin kirjoituksen.

Pääosan kirjoituksista olemme koonneet näytteinä tämän vuoden Sosiaalityön tutkimuksen päivillä esitellyistä erilaisista sosiaalityön tutkimus- ja kehittämishankkeista. Olemme halunneet tarjota tilaa erityisesti kentän äänelle. Uudet, luovat kokeilut ja ratkaisut, monitoimisuus ja pyrkimys asiakkaiden aiempaa selkeämpään osallistamiseen luonehtivat useimpia tämän julkaisun kirjoituksia.

Asunnottomuutta tutkinut *Riitta Granfelt* kertoo omista kirjoittamisprosesseistaan ja rohkaisee sosiaalityöntekijöitä kirjoittamaan. Hän muistuttaa kirjoittamisen ja lukemisen ammatillisesta tehtävästä, jopa työnohjauksellisesta luonteesta. Sosiaalityön arjessa kohdattuja monenlaisia elämäntilanteita, tarinoita ja ilmiöitä voidaan jakaa ja niistä voidaan kirjoittaa eettisesti, asiakasta ja hänen elämäntilannettaan kunnioittaen ja omaa työtä arvostaen.

Kirjoittaminen voi olla myös ei-julkista ja edistää ammatillista kasvua esimerkiksi sosiaalityön opinnoissa. *Juhani Louhela* kertoo elämäntarinallisen lähestymistavan soveltamisesta sosiaalityön koulutukseen. Omaa elämäntarinaa kirjoittamalla ihminen voi jäsentää kokemuksiaan ja niiden merkityksiä. Se voi olla tie omien vahvuuksien ja kehittämishaasteiden tunnistamiseen, oman identiteetin rakentamiseen. Näin voi myös oppia paremmin hahmottamaan ja ymmärtämään asiakkaita, heidän elämäntilannettaan ja valintojaan.

Maaria Nummisen teemana ovat ainutkertaiset, räätälöidyt moniammatilliset hankkeet terveysosiaalityössä, erityisesti mielenterveystyössä. Hän kertoo potilas X:n intensiivisestä kuntoutusprojektista, jossa potilas oli tiiviisti mukana. Numminen pohtii, millaista on työskennellä yli ohjesääntöjen ja turvallisten byrokraattisten rakenteiden. Luovuus voi olla kuluttavaa, mutta onnistuessaan luova moniammatillisuus on suunnaton ilo.

Moniammatillista yhteistyötä, asiakkaan osallistamista ja yhteisen kielen löytämistä korostaa myös *Ritva Poikela*. Hän kysyy, missä palvelusuunnitelmat oikeastaan tehdään

ja havainnollistaa sitä, miten hoito- ja palvelusuunnitelman tavoitteet muotoutuvat asiakkaan ja ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa. Asiakaslähtöisyys on tärkeä tavoite, mutta toteutuuko se aina käytännön työssä? Myös *Marjo-Riitta Mattuksen* kirjoituksessa perhelähtöisestä kuntoutuksesta käsitellään asiakaslähtöisyyttä, jonka toteutumiseksi on kehitetty voimavarakeskeistä interventiivistä haastattelumenetelmää. Esimerkkinä on vammaisen lapsen perhe ja arkipäivän toimijat palvelutarpeen ja voimavarojen arvioijina.

Kolmas sektori sosiaalisen hyvinvoinnin tuen ja hyvinvoinnin toimijana on sosiaalityölle vielä pikemminkin mahdollisuus kuin itsestään selvä kumppani kansalaislähtöisen yhteiskunnan rakentamisessa, toteaa *Liisa Hokkanen*. Sosiaalityö tarvitsee kumppaniin asiakkaiden omia verkostoja sekä kolmannen sektorin toimijoita. Liisa Hokkanen löytää sosiaalityölle ja kolmannen sektorin työlle useita liittymäkohtia, toiminta-areenoja ja voimavaroja, joiden hyödyntäminen on tulevaisuuden haaste.

Kari Matela hahmottelee kolmannen sektorin roolia paikallisessa lastensuojelussa. Hän näkee järjestöjen roolin tärkeänä erityisesti lapsipoliittisessa vaikuttamisessa sekä paikallisella kuntatasolla että valtakunnallisesti.

Tämän vuoden Sosiaalityön tutkimuksen päivien teemana oli 'Sosiaalityön ympäristösuhte'. Teemoissa korostuivat alueellisuus ja paikallisuus: paikallisolojen tietämisen ja kokemuksellisen ymmärtämisen merkitys sosiaalisen hyvinvoinnin rakentamisessa. Tähän liittyy esimerkiksi *Merja Aniksen* kirjoitus sosiaalityöstä kulttuurisena työnä, 'kulttuurisen toisen' kohtaamisena. Esimerkkinä on maahanmuuttajien kanssa tehtävä lastensuojelutyö. Kulttuurien näennäinen samanlaisuus ei suinkaan takaa kokemusmaailmojen samankaltaisuutta: suomalainen asiakas saattaa olla kokemusmaailmaltaan vieraampi kuin ulkomaalainen asiakas. Etnisesti herkkä sosiaalityö mukauttaa työkäytännöt asiakkaan ja hänen kulttuurinsa mukaan.

Meillä Suomessa vielä varsin uutta ajattelua edustaa *Ansa Leinosen* esittelemä jyväs-kyläläinen hanke, jossa ympäristönäkökulma ja kestävä kehitys otetaan aktiivisesti ja läpäisyperiaatteella mukaan alueelliseen sosiaalityöhön. Eri toimijoiden yhteisöllisyyden ja osallisuuden tukeminen on tässäkin mielessä tärkeää. Sosiaalityöntekijöitä haastetaan yhä aktiivisemmin mukaan suunnittelemaan asuinalueita ja palvelurakenteita ja arvioimaan sosiaalisia vaikutuksia. Näin voidaan sekä parantaa heikossa asemassa olevien ihmisten elämänlaatua että pyrkiä ehkäisemään epäsuotuisaa kehitystä alueilla.

Sosiaalityön koulutus, tutkimus ja ammatillinen kehittäminen kuuluvat yhteen. Uudet sosiaalialan osaamiskeskukset puhaltavat ilmaa sosiaalityön siipien alle. Rovaniemen maalaiskunnan perusturvajohtaja Auvo Kilpeläinen kyselikin tutkimuksen päivien osaamiskeskus-paneelissa, ovatko sosiaalityöntekijät valmiita ottamaan haasteen vastaan ja siirtymään alueellisen ja hyvinvointipoliittisen kehittämisen eturintamaan.

Lämpimät kiitokset kaikille, jotka antoivat tekstinsä yhteiseen keskusteluun tässä julkaisussa!

AJATUKSIA KUNNIAJÄSENTEN AVAAMALTA NÄKÖALAPAICALTA

MIRJA SATKA

Sosiaalityön tutkimuksen seura on valinnut kaksi kunniajäsentä vuonna 2000: VTL Marjatta Eskolan ja VTL Helmi Mäen. Valintaa perusteltiin sillä, että Marjatta Eskola ja Helmi Mäki ovat sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämisen, tutkimuksen ja julkaisemisen tienraivaajia vailla vertaa. Ammattikäytäntöjen tutkimuksen tie ei aina ole ollut ruusuinen. Sosiaalityön käytäntöä tutkittiin akateemisessa maailmassa hyvin niukasti sitten Helmi Mäen lisensiaatintyön. Tänäpäin tilanne on toinen. Pioneerien työ jatkuu intensiivisempänä kuin koskaan.

Lujaa perustaa kehittäväälle, tutkivalle ja kirjoittavalle sosiaalityön osaamiselle rakennellaan neljä vuotta kestävässä sosiaalityön ammatillisessa lisensiaattikoulutuksessa, johon osallistuu 75 kokenutta ja kehittämiseen suuntautunutta ammattilaista. Ammattikäytäntöjen tutkimus ja kehittäminen organisoidaan alueellisiin sosiaalialan osaamiskeskukseen, joiden ytimenä on sosiaalialan osaamisen kehittäminen siten, että tutkimus ja kehittäminen välittyy opetussisältöihin sekä työikäntöjen ja palvelutuotannon uudistamiseen. Haaste on ainakin omalla urallani eteen tulleista kiistatta mit-tävin. Se kutsuu toimintatapojen läpikotaisiin uudelleenarviointeihin ja yhteistyöverkkojen virittämiseen.

Samaan aikaan maailma ympärillämme muuttuu yhä nopeammin ja siksi meillä on jatkuva tarve luoda uutta ymmärrystä ja käsitteistöä tässä ja nyt. Kun tämä vaatimus ei ohita yhtäkään ammattia tai asiantuntijaa, tarvitsee jokainen sitä varten perusvälineet. Sellaiseksi on tarjottu kirjoittamista (joka voi sisältää laskemista, lukemista, piirtämistä, tarinoimista) tai kirjoittavaa sosiaalityöntekijää. Mutta millaisesta kirjoittamisesta silloin puhutaan? Mitä on sosiaalityöstä tietoa tuottava kirjoittaminen? Mikä sen suhde on tie-teessä ja tieteestä kirjoittamiseen?

Tämä Tutkiva sosiaalityö -julkaisu on yksi Sosiaalityön tutkimuksen seuran luomis-ta tiloista ja paikoista, jotka kutsuvat sosiaalityön noviiseja ja asiantuntijoita jakamaan ja välittämään tietoaan sosiaalityön ammattikäytännöille luonteivissa muodoissa. Toinen, tutkimuksellisemmin suuntautunut tila on sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja, jonka marginaaleja käsittelevä ykkönen putkahtaa ulos jo tänä vuonna.

Tutkimuksen, kehittämisen ja keskustelun vauhdittamiseksi seura on valmistellut kahdelle vuodelle ajoittuvaa keskusteluseminaarisarjaa sosiaalityön tutkimuksesta, joka levittäytynee maan eri puolille sekä nettiin. Se on kokeilu, jossa yhdistetään virtuaalinen ja kasvokkainen keskustelu – ja kirjoittaminen. Minulla onkin ilo kutsua jo nyt kaikki sosiaalityön kehittämisestä kiinnostuneet mukaan. Keskustelu ja kirjoittaminen tulee to-deksi vain sitä tekemällä!

SOSIAALITYÖSTÄ KIRJOITETTAESSA

– TEKSTUAALISIA JA TEMAATTISIA HUOMAUTUKSIA

RIITTA GRANFELT

Sosiaalityöstä kirjoittaminen on yksi tapa osallistua niin yhteiskunnalliseen keskusteluun kuin sosiaalityön kehittämiseenkin. Sosiaalityöntekijät näkevät läheltä ihmisten jokapäiväisiä huolia ja elävät työssään sosiaalityön kovaa arkitodellisuutta. Työn kautta muodostuneen ymmärryksen välittäminen ulkopuolisille ei kuitenkaan ole aivan yksinkertaista. Sanottavan merkityksellisyys, tieto ja ymmärrys hukkaantuu helposti, jos ei osata pukea sisältöjä sanoiksi.

Kiinnostuin tekstuaalisista kysymyksistä kirjoittaessani väitöskirjaani ”Kertomuksia naisten kodittomuudesta”. Kodittomat naiset kertoivat elävästi, karusti, koskettavasti elämästään enkä halunnut hukata heidän kertomaansa elottomaan, huonosti kirjoitettuun tekstiin. Niinpä ryhdyin etsimään oikeita sanoja ja ilmaisutapoja, joilla käsitteellistäisin naisen elämää kadulla, laitoksissa, asuntoloissa ja kodeissa.

Käsitteiden etsintä syvensi empiiristä analyysia. Tekstuaaliset ponnistelut pakottivat huolelliseen ajatteluun, heikosti perusteltujen tulkintojen kyseenalaistamiseen, argumentoinnin tarkentamiseen. Kävin perinpohjaisen dialogin aineistoni kanssa ja siltä pohjalta rakentuivat kertomuksia temaattisesti jäsentävät otsikot ”Särkynyt äitiys”, ”Väkivallan maailmat” ja ”Juova elämä”, jotka ovat voimakkaasti aineistolähtöisiä.

Kirjallisen kehittymisen ensi ehto on luopumisen kyky, joka osoitetaan luopumalla. Tukkoinen ja ryteikköinen, itselle rakkaita, mutta heikosti muotoiltuja ilmaisuja sisältävä, rakenteeltaan sekava teksti vaatii hylkäämistä ja remontointia. Mutta mitä muuta luopumisen kyky merkitsee kuin liikasanojen karsimista, kliseistä ja kuluneista fraaseista luopumista, tekstin kirjoittamista yhä uudelleen?

Se, joka kirjoittaa, laittaa itsensä alttiiksi, kertoo jotain itsestään, vaikka ei puhuisi itsestään sanaakaan. Omaan kirjoittamiseen on liittynyt pelkoa ja miellyttämishalua. Olen pelännyt näyttäväni taantumukselliselta, psykologisoivalta, lapsekkaalta idealistilta vailla yhteiskuntateoreettista ymmärrystä. Lisäksi pulmani on ollut korostunut pyrkimys olla loukkaamatta ja suuttamatta ketään. Kaiken lisäksi olen kammonnut kuin ruttoa syyllistäjän tai moralistin leimaa. Ettei kukaan vain pääsisi edes kuiskaamaan, että siellä se istuu yliopistossa kirjoittelemassa piilomoralistisia, empatialla sokeroituja, naiiveja marginaalistoorejaan tajuamatta yhtään mitään lyödyistä lapsista, huumeruiskuista, hädöistä, määriä vaipoissa makaavista vanhuksista, nyrkit ojossa puukko taskussa heiluvista asiakkaista...

Naisten kirjoitettuja elämäkertoja tutkinut Anni Vilkkö (1995, 116) on kuvannut, kuinka kuvitteellinen lukija kurkkii olan ylitse. Kritisoi, hylkää, epäilee. Leena Eräsaari (1995, 119) hahmottelee pahantahtoisen (mies)lukijan, jota peläten kirjoitetaan tylsästi, tapetaan teksti tieteellä jaaritukseksi, joka ei ketään havahduta.

Idealikuva, jonka kaltaisena kirjoittaja haluaa tekstissään näyttäytyä, saattaa tuhota aidon kirjoittajapersoonan. Teksti ei ole persoonallista eikä lukija pääse vuorovaikutukseen kirjoittajan kanssa. Pahimmillaan teksti jää vaille näkökulmaa ja suuntaa pääsemättä temaattisesti syvenemään. Jos ei rohkene kirjoittaa itsenään, itsestään käsin, läheltä itseä, kirjoittajapersoonan kehittymiselle ei juurikaan jää tilaa.

Psykososiaalista työtä käsittelevää artikkeliani teoksessa Monisärmäinen sosiaalityö (1993) vaivaa näkökulman puute ja sen myötä vajavaiseksi jäänyt temaattinen kehittäminen. Artikkelissani tarkastelen psykososiaalista työtä monelta kannalta, mutta vailla tarkastelupistettä, josta käsin teemaa jäsentäisin. En ole haastanut itseäni kirjoittajana rakentamaan omaperäistä kuvaa aiheesta, jota käsittelem. Tekstiin ei ole muodostunut avaruutta, johon lukijalla olisi pääsy ja johon hänet voisi houkutella argumentoimaan omasta näkökulmastaan. Tekstiä vaivaa kaikki mahdolliset kärjistyksen alkuunsa miedontava yleisymmärtäminen. Kun ristiriitatilanteissa tyytyy valitsemaan kesyimmät vaihtoehdot, ei teksti säväytä.

Väitöskirjassani olen kertonut toiveestani oppia kirjoittamaan kärsimyksistä vaila sentimentaalisuutta ja pateettisuutta. Samaan menoon olen hahmotellut dikotomian ”Syrjäytymisen kertomus” ja ”Valon kertomus”. Ensimmäinen kuvaa kertakaikkisen kammottavaa elämää täynnä vaikeuksia, tuskaa, menetyksiä, toivottomuutta. Valon kertomus marssittaa eksoottiset marginaali-ihmiset jännittävine elämänratkaisuineen vilkuttelemaan marginaalin parvekkeelta tylsään valtavirtaan keskiluokkaisille keskivertotyösuorittajille.

Paremmaksi kirjoittajaksi tulee kirjoittamalla ja lukemalla. Oma tekstiä on kuitenkin vaikea lukea ulkopuolisen silmin. Ei ole lainkaan helppo nähdä, onko tekstissä selkeästi ilmaistuna kaikki se mitä itse on ajatellut. Aina ei osaa arvioida, välittyvätkö omat ajatukset ymmärrettävästi niille, joille teksti on kohdistettu. Kommentaattori ja kriitikko näkee tekstin ulkopuolelta ja pakottaa katsomaan erilaisesta näkökulmasta. Kun toinen ihminen asettuu tekstiä vastaan, kyseenalaistaa ja vaatii luopumaan kaikesta itselle rakkaasta, mutta teeman kannalta epäolennaisesta, merkitykset pääsevät esille ja oma kirjoitustaito vähitellen kehittyy.

Oppia voi ottaa vaikkapa amerikkalaiselta Nobel-kirjailija Toni Morrisonilta, joka kuvaa mestarillisesti mustan pikkutyön tragedian kirjassaan Sinisimmät silmät. Rinnastamalla yllättävästi kertakaikkisen eritasoiset asiat Morrison hätkähdyttää ja ottaa lukijan valtaansa.

”Vaikkei tästä puhuta, niin syksyllä 1941 ei ollut kehäkukkia. Me luulimme silloin, että kehäkukat eivät kasvaneet, koska Pecola oli isästään raskaana.” (Morrison 1994, 9)

Morrison (mt. 204–206) perustelee kirjansa aloitusta näin:

”En halunnut antaa lukijalle aikaa miettiä: ’Mitä minun on tehtävä, mistä minun on luovuttava lukeakseni tämän? Minkä suojaheinon minä tarvitsen, millainen etäisyys minun on pidettävä Sillä minä tiedän (mutta lukija ei – hän joutuu odottamaan seuraavaan virkkeeseen), että tämä on karmaiseva tarina asioista, joista ei oikeastaan haluaisi tietää mitään... Avaus on siis kumahdus, joka ilmoittaa, että on tapahtunut jotain muuta kuin paljastettu salaisuus: on rikottu vaitiolo, täytetty tyhjiö, sanottu vihdoinkin sanoin kuvaamaton asia. Ja se yhdistää syyskasvin vähäisen häiriön mustan tytön vähäpätöiseen tuhoon.”

Tekstin aloitus on ovela ja armoton. Lukija joutuu huomaamattaan sisälle ahdistavaan teemaan. Kirjoittaja ottaa heti alusta pitäen lujan otteen, josta on vaikea riuhtaista itseä irti. Aihe koskettaa heti ensi riveiltä. Morrisonin tekstin vähäeleisyys, hänen taitonsa luoda vahvoja kuvia, sanoa paljon vähin sanoin, luo voimakkaan intensiteetin, joka pakottaa osalliseksi, mukaan hänen luomaansa tekstimaailmaan.

Yhdellä kuvankaltaisella virkkeellä kirjailija kertoo olennaisimman henkilöittensä elämästä:

”Mitä voisi loppuunpalanut musta mies sanoa yksitoistavuotiaan tyttärensä kumaralle selälle?”

Sosiaalityöstä kirjoitettaessa on löydettävä sanoja vaikeasti ilmaistaville asioille, heikosti tiedostetuille tunteille ja ajatuksille. On uskallettava kertoa kammottavista, rumista, pahoista tapahtumista ja teoista. Ja osattava ilmaista asiat lukijaa koskettavasti. Hänet on saatava havahtumaan ja pysähtymään tekstin ääreen.

Lastensuojelua ja insestiä tutkivat Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2000, 249–265) ovat kirjoittaneet voimakkaasti puhuttelevan artikkelin siitä, kuinka paha ei poistu hyvää korostamalla, kiinnittämällä hyvään huomiota. Heidän käyttämänsä tunneli-metafora kuvaa erinomaisesti asiakassuhdetta, jossa syyllisyys ja paha kohdataan kaunistelematta. Kukaan osallisista ei välttä tuskan ja avuttomuuden kokemuksia, joita pahan suora kohtaaminen aiheuttaa. Pahan kohtaaminen antaa tilaa surulle ja vihalle, jota voi yhdessä jakaa.

”Mitä vikaa toivottomuudessa on?... Mitä siinä on, tuossa absoluuttisen tappion, epäonnistumisen, menetyksen hyväksymisessä? Kun ei selitä pois, mitätoi, korvaa tappiota jollain pitäisi olla ajattelulla, alkaa sureminen. Parhaassa tapauksessa sitä alkaa surra, ja ehkä elää taas, hengittää. Iloita?” (Idström 2000, 264)

Olen molemmissa naisten kodittomuutta käsittelevissä tutkimuksissani (Granfelt 1992 ja 1998) pohtinut kärsimyksen hyväksikäytön ongelmaa, oikeutta tunkeutua suurissa vaikeuksissa elävien ihmisten elämään perimmäisenä tarkoituksena akateeminen meritoituminen. Olen perustellut tutkimusvalintojani periaatteella ”on tärkeää kuunnella kodittomien naisten omia tulkintoja elämästään ja tuoda heidän todellisuuttaan julkiseen keskusteluun”. Perustelu kuulostaa järkevältä, mutta ei poista eettisiä pulmia, joista pienin ei ole riski kirjoittaa huonosti, naisten asemaa entisestään heikentäen, leimaantumista vahvistaen.

Olen pyrkinyt kirjoittamaan johdonmukaisesti kodittomien naisten näkökulmasta, heidän elämäänsä ja ajatuksiaan kunnioittaen. Viime aikoina olen miettinyt kirjoittamistapaani uudesta näkökulmasta. Entä jos olenkin myötäelävällä kirjoitustyyllilläni saanut ainakin joissakin lukijoissa aikaan vastareaktion: kriittisen etäisyydenoton, epäluulon, jopa vihamielisyyden kodittomia naisia kohtaan?

Tendenssinomainen puolesta puhuminen saattaa kääntyä tarkoituksensa vastaiseksi. Kun kirjoittaja on niin mahdollottoman sitoutuneesti asiansa takana ja niiden ihmisten puolella, joista kirjoittaa, ei lukijalle jää mahdollisuutta rauhassa muodostaa omaa suhdettaan aiheeseen ja henkilöihin. Ylen tarmokas ja hyvää tarkoittava kirjoittaja ei malta antaa teeman rauhassa kehittyä. Hän ei uskalla luottaa tekstiin ja tekstissä eläviin. Kun kirjoittaja astuu teemansa ja tekstipintansa väliin, hän imee ison osan teeman painavuutta omaan itseensä. Lukijalle jää yhä vähemmän kirjoittajan täyttäässä tilan, joka kuuluisi lukijalle. Tästä johtuen teksti laimenee, sen intensiteetti vähenee.

Syksyllä 2000 pidin sosiaalityön opiskelijoille kurssit ”Kirjoittava ja lukeva sosiaalityöntekijä” ja ”Naisia ja miehiä marginaaleissa”. Kirjoituskurssilla keskityimme yksinomaan kirjoittamiseen ja tekstianalyysiin, mutta jälkimmäiselläkin kirjoitimme. Esimerkiksi tällainen teksti syntyi ”Naisia ja miehiä marginaaleissa” – kurssin aikana opiskelijalta, joka työskentelee itä-helsinkiläisessä sosiaalipalvelutoimistossa:

”Kukaan ei uskoisi, jos kertoisin minkälainen päivä tänään on ollut ja jos tekisin tästä päivästä elokuvan, kritiikit olisivat murskaavia. Miten banaalia ja osoittelevaa ja epätodellista. Puolelta päivin seison takki päällä käytävässä iso lappu ovenpielessä kerto-

massa, etten oikeasti ole enää paikalla, enkä ilkeä sanoa asunnottomalle, lukutaidottomalle, puhelimettomalle, itkevälle pojalle, että oikeasti minulla on superkiire kuuntelemaan esitelmää syrjäytymisestä... Esitelmä on kerrassaan erinomainen ja analyyttinen ja perinpohjainen ja terveellinen etenkin kaikille tuleville tutkijoille, mutta minusta alkaa tuntua, etten kestä tätä kurjaa kurssia enää hetkeäkään. Miten niin, mitä syrjäytynyt tarkoittaa! Jos tämä saivartelu ei kohta lopu... Tapasin tänään paniikkihäiriöisen pojan, joka keskeytti armeijan eikä pysty enää käymään töissä, naisen, joka menetti asuntonsa, kun aviopuoliso kuoli, vankilakundin, jonka pinna on niin lyhyt, että kurssit keskeytyvät ensimmäisenä päivänä, mielenterveysongelmaisen, joka yrittää opiskella ja käydä töissä ja käräjöidä yhtä aikaa, täysin ummikit paluumuuttajat, joiden poika on sortunut huumeisiin...” (Silvennoinen 2000.)

Teksti tuo uskottavasti sosiaalityöimiston kaoottisen arjen aivan lähelle lukijaa. Nähdäkseni ”kurjalla kurssilla” sittenkin kannattaa kärvistellä. Kun Lotta Silvennoisen oivalliseen kuvaukseen löytää teoreettisen näkökulman, joka liittää kokemustiedon laajempaan yhteyteen, ollaankin jo aika pitkällä.

Idea kirjoittavasta sosiaalityöntekijästä on Ulla Mutkan (1998) väitöskirjasta löytyvä innostava ja realistinen mahdollisuus sanallistaa hiljaista, kokemuksellista tietoa. Sosiaalityöstä, sosiaalityöntekijöiden kirjoittamana, saattaa löytyä Mutkan kaipaama sosiaalityön toimintakykyisyyttä luova kieli. Tällainen kieli elää ja kehittyy sosiaalityöntekijöiden ja heidän asiakkaidensa arjessa, mutta tarvitsee tuekseen analyyttisiä, teoreettisesti perusteltuja käsitteitä, jotka mahdollistavat etäännyttämisen.

Etäännyttäminen on edellytys kaaoksen jäsentämiselle, olennaisuuksien näkemiselle, asioitten välisten suhteiden tajuamiselle ja kyvyille ilmaista itseä niin, että tulee ymmärretyksi. Kirjoittaminen on hyvä etäännyttämisen ja asioitten syvemmän ymmärtämisen väline. Kun miettii tekstiä perinpohjin, joutuu miettimään myös sisältöjä.

Anna Metteri (2000, 237–258) kertoo motivaatiostaan pyrkiä käsitteellistämään sosiaalityön ammatissa elämänsä ja kokemaansa, mieltänsä askarruttamaan jäänyttä monimutkaisuutta. Tutkimusprosessin tavoitteeksi hän asettaa pyrkimyksen ymmärtää paremmin sitä, minkä on aiemmin kokenut ymmärtäneensä vajaasti. Toiminnallisuus ja kokemuksellisuus ovat niitä sosiaalityön ulottuvuuksia, jotka Metteri haluaa säilyttää osana tutkimustyötään ja sen pohjalta syntyvää tekstiä. Toiminnallisuus ja kokemuksellisuus yhdistyneenä teoreettisuuteen ovat hyvä lähtökohta pyrittäessä taivottamaan sosiaalityön ominta siten, että se välittyy myös ulkopuolisille.

Tieteellinen kirjoittaminen ei ole suinkaan ainoa väylä syvemmän ymmärryksen saavuttamiseksi. Kirjoittamalla kuvauksia omasta työstä, sen ilmiöistä, ihmisten elämästä ja tarkastelemalla, onko kuvassa todellakin kaikki mitä pitääkin, voi saada työtään paremmin hallintaan. Ymmärtää enemmän ja syvemmin, tulla yhä kykenevämmäksi kertoamaan itselle merkityksellisistä asioista muillekin.

Aineistolähtöiset, teoreettisesti perustellut käsitteet johdattavat ilmiöiden selkeään näkemiseen ja osuvaan kuvaukseen. Sosiaalityön arjen, niin ihmisten elämän kuin työkäytäntöjenkin, teoreettinen analyysi etäännyttää kaaoksesta ja samentavista yksityiskohdista. Kirjoittaja, joka tuntee aiheensa ja miettii tekstuaalisen toteutuksen huolellisesti, pystyy ilmaisemaan paljon sanomisensa ohitse. Vähäeleinen kuulas teksti päästää merkitykset lävitseen. Tällöin lukija pääsee astumaan sisälle kuvattuun maailmaan, ymmärtämään ilmiötä, luomaan kirjoitettuun omakohtaisen suhteen. Teksti ei jää sisäpiirin keskinäiseksi tarinoinniksi eikä kirjoittaja portiksi omaan tekstiinsä. Kuulaus merkitsee

näin ymmärrettynä oikeastaan esteettömyyttä.

Sosiaalityöstä voi kirjoittaa monella tavoin hyvin. Tekstin voi ymmärtää taloksi, jolle kirjoittaja rakentaa perustukset, sisustaa ja viimeistelee. Hyvä teksti voi olla etsivä ja hapuileva, vailla valmiita vastauksia. Tekstiin, jossa on riittävästi aukkoja, joka ei selitä ja ymmärrä kaikkea valmiiksi, voi lukija astua omine kokemuksineen. Näin lukija ikään kuin kirjoittaa tekstistä oman versionsa, joku toinen vähän erilaisen, kolmas hyvinkin erilaisen.

”Lato oli hatara ja hauras kuin minun mieleni mutta päästi lävitseen säteitä, joissa valo oli kauniimpaa kuin missään muualla. Se oli salaperäistä, vaativaa, kysyvää valoa. Näetkö? Se kysyi, ymmärrätkö?” (Tikka 2000, 228)

Säteitä lävitseen päästävä lato on kuin teksti, joka inspiroi ajattelua, liikuttaa, jää mieleen elämään. Sosiaalityöntekijä saattaa kohdata työssään koko elämän perusteet murskaavia tapahtumia, järkyttäviä, kohtuuttomia elämänkohtaloita, mutta enimmäkseen työ on osallisuutta pienissä, arkisissa tapahtumissa.

”Oskar jatkaa hiihtoaan hukkumispaikalle. Nyt on Oskarilla paha päivä. Oskar asettaa reppujakkaran karikon kohdalle ja istuu. Juodessaan kuumaa teetä Oskar katselee kauas ja itkee. Itkua putoaa kuumaan teekuppiin. Teen ja itkun loputtua Oskar nousee ja kairaa saaren poukaman jäätä. Oskar puhdistaa sohjokauhalla reiän, laskeutuu vatsalleen ja katsoo.” (Simpura 2000, 129)

Vähäeleinen, hiljainen teksti välittää intensiivisen tunnelman, surun tunnun. Merkitykset välittyvät konkreettisten yksityiskohtien, pienen toiminnan kautta.

Kirjallisuus

- Eräsaari, Leena (1995) Elämästäni minuna. Teoksessa Elina Haavio-Mannila & Tommi Hoikkala & Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.). Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus, 115–125.
- Granfelt, Riitta (1992) Asuntolan naisen elämää. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos: tutkimuksia 1.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175–227.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammatillaiset. Janus 3 (8), 249–265.
- Idström, Annika (2000) Kukaan ei tee omaa kuvaansa. Studia Litteraria -esitelmä. Parnasso 3, 260–265.
- Metteri, Anna (2000) Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylän yliopisto: SoPhi 48, 237–261.
- Morrison, Toni (1994) Sinisimmät silmät. Hämeenlinna: Karisto.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Silvennoinen, Lotta (2000) Julkaisematon luentopäiväkirja kurssilta.
- ”Naisia ja miehiä marginaaleissa”. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos.
- Simpura, Hannu (2000) JO-KU. Änkytysromaani. Helsinki: Tammi.
- Tikka, Eeva (2000) Lohikäärme kylpy. Jyväskylä: Gummerus.
- Vilkkö, Anni (1988) Tarina tarinasta. Erään naisomaelämäkerta-aineiston tarkastelua. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia n:o 1.

Kiitän kirjailija Hannu Simpuraa virikkeistä ja kommentteista artikkelin käsikirjoitukseen.

ELÄMÄNTARINALLISEN LÄHESTYMISTAVAN SOVELTAMINEN SOSIAALITYÖN KOULUTUKSESSA

JUHANI LOUHELA

Elämäntarinallinen lähestymistapa tarjoaa viitekehyksen kokonaisvaltaiselle sosiaalityön ammatillisen kehittymisen mallille. Sosiaalityön koulutuksessa on tärkeää ratkaista identiteetin, vuorovaikutuksen ja interventioiden keskinäinen suhde koulutuksen aikana. Tässä artikkelissa kuvaan, miten olen soveltanut elämäntarinallista lähestymistapaa Lapin yliopiston sosiaalityön koulutuksessa.

MITÄ ELÄMÄNTARINALLISELLA LÄHESTYMISTAVALLA TARKOITETAAN?

Elämäntarinallisessa lähestymistavassa ihmisen identiteetti nähdään dynaamisena elämäntarinana, joka yhdistää ihmisen menneisyyden, nykyisyyden ja oletetun tulevaisuuden yhtenäiseen tarinalliseen kokonaisuuteen, mikä tarjoaa elämälle yhtenäisyyttä ja tarkoitusta. Ihminen antaa kokemuksilleen merkityksiä kertomalla tarinoita oman elämänsä tapahtumista. Samalla ihminen järjestee ja tulkitsee omia kokemuksiaan.

Elämäntarinan käsite on tärkeä ymmärtää niin, että se sallii yllätyksellisyyden, sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien heijastumisen elämäntarinassa. Tätä kautta elämäntarinasta tulee psykososiaalinen. Subjektius ja muisteleminen ovat osa elämäntarinan kertomista. Tarina kulkee ajassa. Sillä on alku, keskivaihe ja loppu. Tietyt elämäntapahtumat nousevat merkitykseltään muita tärkeämmiksi. Niissä tihtyy elämän merkityksiä elämäntarinan kertojalle. Nämä tärkeät tapahtumat ovat ihmisen elämässä käännekohtia, jolloin ihminen arvioi elämäntilannettaan, sen menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. (Hänninen 1999; Kerby 1991.)

Elämäntarinaa voidaan avata seuraavilla kysymyksillä. Kuka minä olen? Minkälaiseksi ihmiseksi haluaisin tulla? Millaiseen tilanteeseen olen syntynyt? Millä tavalla yksilölliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset tekijät ilmenevät elämäntarinassani? Minkälaisia konkreettisia asioita minulle on tapahtunut? Minkälaisia tunteita minussa on milloinkin herännyt? Minkälaisen ihmisten kanssa olen elämäni jakanut? Minkälaisissa paikoissa olen asunut? Mitkä teemat toistuvat elämässäni? Mitkä ovat olleet tärkeimmät onnistumisen ja epäonnistumisen kokemukseni? Minkälaisia ratkaisuja olen missäkin tilanteessa tehnyt?

MITEN ELÄMÄNTARINALLISTA LÄHESTYMISTAPAA SOVELLETAAN SOSIAALITYÖN KOULUTUKSESSA?

Toisena opiskeluvuotena sosiaalityön opiskelijat suorittavat kurssin ”Oman persoonan käyttö sosiaalityössä – elämäntarinallinen lähestymistapa”. Kurssi on laajuudeltaan 1 ov. Kurssille otetaan enintään kymmenen opiskelijaa kerrallaan. Kokoontumiskertoja on kuusi. Kurssiohjelman kehittymiseen ovat vaikuttaneet kolme vuotta sitten alkaneet pienimuotoiset kokeiluni ja keskustelut sosiaalityön lehtoreiden kanssa. Nykyisen kurssiohjelman rakenteeseen on vaikuttanut oma kokemukseni elämäntarinan kirjoituskurssista

ja oman elämäntarinani kirjoittamisesta. Opiskelijoiden antamalla arvioinnilla on myös ollut tärkeä merkitys kurssiohjelman kehittämisessä.

Kursilla opiskelijat kirjoittavat ja keskusteleivat oman elämänsä tärkeistä tapahtumista, joiden valinta tapahtuu nykyisyydestä käsin. Niillä on merkitystä tässä hetkessä. Kaikki kirjoitettu jää opiskelijalle itselleen. Kirjoitetun ääneen lukeminen perustuu vapaaehtoisuuteen. Työmuotoja ovat yksilö- ja pienryhmätyöskentely sekä koko ryhmänä toimiminen. Kirjoittaminen tapahtuu teemojen kautta, missä opiskelijat itse määrittelevät heille tärkeitä tapahtumia. Kirjoittamisessa rohkaistaan persoonalliseen ja yksityiskohtaiseen kirjoittamiseen, että opiskelijalle syntyisi elävä kosketus omaan elämismaailmaansa. Opiskelijat kertovat kurssin aikana myös itselle rakkaasta esineestä tai asiasta. On tärkeää luoda sellainen ilmapiiri, että opiskelijoiden persoonalliset tarinat saavat mahdollisuuden nousta esille.

ELÄMÄNTARINAN JA SOSIAALITYÖN YHTEYS

Oman persoonan käyttö sosiaalityössä – elämäntarinallinen lähestymistapa -kurssilla nousevat tärkeiksi seuraavat sosiaalityön teemat: itseilmaisu, empaattinen kuunteleminen, erilaisuuden kohtaaminen ja ymmärtäminen, omat tarpeet ja sosiaalityö, itsetuntemus, voimavarat ja haavoittuvuusalueet ja niihin vastaaminen, asiakkaan elämäntarinan merkitys sosiaalityössä.

Itseilmaisu, empaattinen kuunteleminen, erilaisuuden kohtaaminen ja ymmärtäminen ovat koko ajan läsnä kurssilla. Kun opiskelija kokee, että hän on tullut kuulluksi ja ymmärretyksi, syntyy kumppanuutta. Hänen tarinallaan on ollut todistajia ja tarina saa uusia merkityksiä.

Opiskelijoilla on mahdollisuus tiedostaa omien tarpeiden ja sosiaalityön suhdetta. Tärkeitä tähän liittyviä teemoja ovat seuraavat: tarve tehdä muihin vaikutus, suosion saavuttamisen tarve, tarve huolehtia muista ihmisistä, itseavun tarve, tarve tuntea olevansa tarvittu, rahan tarve, arvostuksen ja arvoaseman tarve, tarve tarjota vastauksia ja kontrolloimisen tarve. Nämä teemat liittyvät siihen, että opiskelijat tulisivat tietoisemmiksi sosiaalityön ammatin valinnastaan ja niistä vaiheista, miten he ovat päätyneet sosiaalityön ammattiin. Opiskelijat kokevat tietyt teemat itselleen merkityksellisiksi.

Oman elämäntarinan tärkeiden tapahtumien tunnistamisella on yhteyttä omiin tarpeisiin. Kun opiskelijat tunnistavat omaa elämäntarinaansa, he löytävät siihen uusia näkökulmia. Kun opiskelijat ovat itse kokemuksellisesti kohdanneet ja luoneet omaa elämäntarinaansa, on mahdollista yhdistää sitä asiakastyöhön. Tämä auttaa ymmärtämään asiakkaan elämäntarinan tai sen osan merkitystä auttamissuhteessa. Opiskelijat saavat kurssin aikana luettavakseen artikkeleja, mitkä käsittelevät empaattista kommunikaatiota, omien tarpeiden ja sosiaalityön suhdetta ja voimavaranäkökulmaa sosiaalityössä. Näiden pohjalta keskustellaan. (Corey & Corey 1998; Thompson 1996.)

LIITTYMINEN HENKILÖKOHTAISEEN OPPIMISSUUNNITELMAAN

Opiskelijat aloittavat toisena opiskeluvuotenaan oman henkilökohtaisen oppimissuunnitelmansa tekemisen vastaamalla seuraaviin kysymyksiin: 1. Mitkä kysymykset sinua sosiaalityössä ja sosiaalisissa ongelmissa tällä hetkellä pohdituttavat? Mitä vahvuuksia ja heikkouksia sinulla on suhteessa sosiaalityön tekemiseen? Minkälaiseksi sosiaalityöntekijäksi haluaisit itse kehittyä ja millä sosiaalityön alueella haluaisit mieluummin työskennellä? Mikä sinua kiinnostaa tutkimuksellisesti ja minkälaisesta aihees-

ta haluaisit tehdä pro gradu -työn?

Kurssi mahdollistaa opiskelijoiden omien vahvuuksien ja kehittämishaasteiden tunnistamista sekä ihmisenä että sosiaalityöntekijänä. Opiskelijoilla on mahdollista saada aineksia kurssista henkilökohtaiseen oppimissuunnitelmaansa ja työstää sitä edelleen erilaisissa ryhmätilanteissa ja myöhemmin sosiaalityön käytännön opetuksen aikana. Opettajalle kurssi ja henkilökohtainen oppimissuunnitelma tarjoavat kiinnityskohtia opetuksen suunnitteluun ja monin tavoin sekä antavaan että haastavaan ryhmän ohjaamiseen.

ARVIOINTIA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Olen kerännyt kurseilta systemaattista arviointia. Opiskelijoiden palaute on, että tällainen kurssi sopii hyvin sosiaalityön koulutukseen. Kurssin ohjaajan näkökulmasta silmiinpistävää on, miten aidosti opiskelijat tuovat esille omia elämäntapahtumia. Arvioinnissa on noussut esille seuraavia opiskelijoiden teemoja: Tulee hyvän olon tunne siitä, kun tunnistaa omia voimavaroja ja on tullut kuulluksi ja saa tunnustusta muilta. Osallisuuden ja kumppanuuden kokeminen. Syntymä ja kuolema. Oman elämän haavoittuvuus-alueita ja niiden ratkaisemista. Oma suhde sosiaalityöntekijyyteen, ammatin valinta. Elämäntarinan kertominen inspiroi ja prosessoi. Kohtaa oman itsearvioinnin asteen, itse-kriittisyyden pohtiminen. Saa antaa itsestä muille ja saa muilta.

Kursilla on tärkeää luottamuksellisuus ja sopimuksellisuus. Kurssilla esiin nousevat asiat ovat opiskelijalle merkityksellisiä ja henkilökohtaisia. Tämä kurssi on nähtävä osana sosiaalityön koulutuksen kokonaisuutta. Jatkokehittelyinä näen tärkeäksi elämäntarinallisen lähestymistavan sitomisen vielä enemmän henkilökohtaiseen oppimissuunnitelmaan. Kurssi tarjoaa mielenkiintoisia soveltamismahdollisuuksia myös opiskelijan oman portfolion tekemiseen eli tärkeiden opiskeluaikaisten tapahtumien kirjaamiseen, mitkä liittyvät oman sosiaalityöntekijyyden kehittämiseen.

Sosiaalityön ammatti on yksi vaativimmista ammateista. Marjatta Bardy (1995, 76) on korostanut elämäntarinan merkitystä seuraavasti: ”Oman elämäntarinan tekemistä pitäisi voida opiskella peruskoulussa. Sen tulisi kuulua itsestään selvänä osana ihmisten kanssa työtekevien kuten sosiaalityöntekijöiden koulutukseen”.

Kirjallisuus

- Bardy, Marjatta (1995) *Lapsuus ja lastensuojelu – eksistentiaalista juonta etsimässä*. Teoksessa Petri Virtanen (toim.) *Näkökulmia lastensuojeluun*. Porvoo: WSOY, 70–77.
- Corey, Marianne & Corey, Gerald (1998) *Becoming a Helper*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
- Kerby, Anthony, Paul (1991) *Narrative and the Self*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Hänninen, Vilma (1999) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto.
- Thompson, Neil (1996) *People Skills. A Guide to Effective Practice in Human Services*. Hampshire and London: Macmillan.

LUOVA MONIAMMATILLISUUS JA TERVEYSSOSIAALITYÖN ASiantuntijuuden KEHITTYMINEN

MAARIA NUMMINEN

Mielikuvissa mielisairaaloihin liitetään usein raskas hierarkkinen byrokratia, ammattikuntien väliset ristiriidat sekä potilaiden että henkilökunnan laitostuminen. Työpaikkani Kellokosken sairaala on Suomen suurin mielisairaala, joka sijaitsee keskisellä Uudella maalla. Sairaala on toiminut lähes 100 vuotta, ja vuodesta 1935 meillä on ollut sosiaalityöntekijöiden virkoja. Tätäkin ennenkin sairaalassa toimi diakoni. Kellokosken sairaala on siis ollut sangen edistyksellinen paikka sosiaalityön suhteen.

MILLAISTA ON TERVEYSSOSIAALITYÖ ISOSSA LAITOKSESSA TÄLLÄ VUOSITUHANNELLA?

Sosiaalityöntekijä toimii yleensä ainoana ammattinsa edustajana usealla eri osastolla. Toimintakäytänteistä ei voi löytää sosiaalityön ydintä sairaalassa. Sosiaalityöntekijät ovat usein eri tavoin ammattiin sosiaalistuneita ja koulutus pohja on hyvin vaihteleva. Osastot työskentely-ympäristöinä ovat myös hyvin rikkaita ja ainutkertaisia sosiaalisia ympäristöjä. Samaa työskentelymallia ei voi soveltaa osastolta toiselle. Mistä siis löytyy sosiaalityön ydin ja mitä on sosiaalityön asiantuntijuus isossa psykiatrisessa laitoksessa?

Itse olen lähestynyt kysymyksiä parilta eri suunnalta. Olen pohtinut sitä, mitä sosiaalityö pohjimmiltaan on. Miellän sosiaalityöntekijän ensisijaisesti sosiaalisen tilan asiantuntijaksi. Usein sosiaalityöntekijä myös määrittää suhteiden asiantuntijaksi. Tämän lisäksi hyvin tärkeitä ovat arvoperusta ja eettinen pohdinta. Sosiaalityöntekijöillä on lisäksi asianajovelvollisuus sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja sosiaalisen osallistamisen suhteen.

Sosiaalityö toteutuu osastoilla suurimmaksi osaksi moniammatillisissa yhteyksissä. Minun on vaikea kuvitella sellaista sosiaalityötä sairaalamaailmassa, joka jotenkin kiertäisi moniammatillisen toimintaympäristön ja työskentely tapahtuisi ainoastaan asiakkaiden kautta. Terveysosiaalityössä tärkeä vaatimus on työryhmässä toimimisen sosiaaliset taidot. Olen osallistunut hoitotyön koulutuspäiville ja siellä on korostettu moniammatillisen työskentelyn yhteydessä toivetta ja vaatimusta siitä, että ainoan ammattinsa edustajan tulee olla todella alansa asiantuntija. Tämä on vaatimuksena sangen ymmärrettävä.

Pidän työssäni tärkeänä lisäksi tutkivaa työtä ja laaja-alaista sosiaalityön teoriaan pohjautuvaa reflektiota. Kun saa teoria-käytäntösuhteet elämään omassa työssä, palkkio on huima. Tällöin saavuttaa ajattelun vapauden, joka ylittää osaston ja muun toimintaympäristön rajat. Ympäristön tarjoamat mahdollisuudet kasvavat ja työskentelystä tulee luovaa ja ainutkertaista. Olemme Kellokosken sairaalassa kehittäneet vaikeahoitoisten potilaiden kuntoutus- ja hoitotyöhön projektimuotoisen työskentelytavan, jota olemme kutsuneet hoitotieteen käsitteellä yhteistoiminnallinen hoitosuhde. Yhteistoiminnallisessa hoitosuhteessa luovuudella on suuri merkitys.

RÄÄTÄLÖIDYT MONIAMMATILLISET HANKKEET TULEVAISUUTTA

Kesällä 1998 keskustelin pitkään sairaalassa olleen potilaan omanhoitajan kanssa. Minulle oli tullut intuitiivinen tunne, ettei potilaan, jota myöhemmin kutsuimme nimellä Potilas X, paikka ollut pysyvästi sairaalassa. Omanhoitaja innostui valtavasti yhteistyötarjouksesta. Ryhdyimme suunnittelemaan Potilas X:n kuntoutusprojektia, joka toteutettiin suunnittelujakson jälkeen 1.11.98–30.4.99.

Projektin alussa teimme kirjallisen projektisopimuksen, jonka allekirjoittivat potilaan, omanhoitajan ja minun lisäksi ylilääkäri, osastonlääkäri, osastonhoitaja ja projektin työnohjaajana toiminut johtava sosiaalityöntekijä. Projektisopimuksella saimme kaikki Potilas X:n hoitoon liittyvät ammatillaiset tietoisiksi työskentelystämme ja sitoutumaan päämääriimme.

Työskentelyperiaattemme olivat hyvin yksinkertaiset. Pyrimme täydelliseen avoimuuteen, työskentelyn jatkuvaan kirjaamiseen ja positiivisten muistojen etsimiseen ja vahvistamiseen. Täydellinen avoimuus tarkoitti esimerkiksi sitä, että Potilas X oli läsnä kaikissa työnohjauksissa. Tällöin mitään Potilas X:ään taikka projektiin liittyvää asiaa ei puhuttu niin, että Potilas X ei olisi ollut tietoinen siitä. Kirjattu materiaali käytiin läpi Potilas X:n kanssa myöhemmin. Kirjaamisessa ja kirjoittamisessa oli myös oman ammattitaidon kehittämisen ajatus. Kun työskentely tehtiin näkyväksi, sitä saattoi esitellä muille ja luoda keskustelemaa työkuultuuria.

Projektimme päätteeksi keräsimme kokemuksemme loppuraporttiin, joka on julkaistu Kellokosken sairaalan julkaisusarjassa nimellä MITÄ TODELLA TAPAHTUI potilas X:n kuntoutusprojekti (Numminen ym. 1999). Raporttia katsoessa saavutus tuntuu uskomattomalta. Potilas kuntoutui kuin ihmeen kaupalla avohoitoon, hoitajat ja minä muutuimme aktiivisiksi, kirjoittaviksi ja eri paikoissa luennoiviksi työomme kehittäjiksi. Tuntuu kuin ainakin hetkeksi olisimme luoneet aivan uuden työkuultuurin. Mitä oikein tapahtui?

On harhaluulo, että aina ja kaikkien potilaiden kanssa voisi työskennellä luovasti. Projektitiimimme vahvuus oli se, että kaikki jäsenet olivat pitkän työkokemuksen omaavia, alansa vankkoja ammatillaisia. Ammatillaisuus syntyy tuhansista kohtaamisista ja ammattiin liittyvistä rutiiniluontoisista toimintateoista. Luovaan, todelliseen työskentelyyn ei riitä pelkkä tieto, tarvitaan myös taitoa. Toinen onnistumisen edellytys oli se, että asetimme päämäärän korkeammalle kuin konkreettiseen toimintaympäristöön. Päämäärämme oli auttaa Potilas X:ää elämään mahdollisimman tyydyttävää ja onnellista elämää. Tällöin olisi muodostunut koomiseksi pohdinta, millähän näkökulmalla taikka minkä ammattiryhmän keinoin se saatiin aikaiseksi.

Luovuus on hyvin raskas tapa työskennellä. Luovassa työskentelyssä täytyy olla rohkea, ottaa riskejä ja asettaa itsensä alttiiksi. Muistan, että näin pitkään painajaisia siitä, mitä pahoja Potilas X entisenä vaikeahoitoisena potilaana kenties tekisi avohoidossa tai että lääkärit nauravat minulle ja kehottavat vaihtamaan alaa. Kun lähtee luovaan työskentelyyn, pitää olla valmis asettamaan itsensä alttiiksi, luottamaan toisiin ja myös oppia epäonnistumaan. Lähes jokaista uhkarohkeaa, onnistunutta työskentelytilannetta kohden on vähintään yksi ei niin onnistunut hanke. Byrokraattiset ja hierarkiset työskentelyrakenteet koen jopa turvapaikkoina, jonne voi välillä siirtyä lepäämään ja keräämään energiaa seuraavia ammatillisia seikkailuja varten.

Auttamisammateissa puhutaan tällä hetkellä paljon asiakas- tai potilaskeskeisyydestä. Räätelöidyt ja yhteen ihmiseen keskittyneet hankkeet ovat todennäköisesti tulevaisuu-

den työmuoto. Tämä liittyy myös siihen, että yhteiskunta ja koko sosiaalinen todellisuus pirstaloituu yhä enemmän. Aiemmin esimerkiksi skitsofreniaprojektissa (10–15 vuotta sitten) kuntoutettiin joukko potilaita avohoitoon sangen mekaanisilla palkitsemis- ja rankaisukeinoilla. Nyt työntekijät kuin potilaatkin alkavat löytää oman voimansa toimijoina. Hierarkisten valtarakenteiden rinnalle muodostuu uuteen asiantuntemukseen perustuvia joustavia työskentelymuotoja.

TUTKIVA TYÖOTE SOPII HYVIN TERVEYSSOSIAALITYÖHÖN

Minulla on ollut ilo osallistua vuonna 1998 alkaneeseen ja tämän vuoden lopussa päättyvään TYT:n järjestämään terveydenhuollon sosiaalityön PD-koulutukseen. Koulutus tähtää oman työn yhä parempaan haltuun ottoon. Koulutuksen toinen johtaja Anna Metteri on useissa eri tilanteissa tuonut esiin sen, että on tärkeää hallita oman alansa käsitteet moniammatillisessa toimintaympäristössä.

Sosiaalityön näkökulma on marginaalinen terveydenhuollossa ja sen takia meidän sosiaalityöntekijöiden tulee olla melkoisia strategikkoja. Oveluudella en tarkoita sitä, että ikään kuin menestymisemme olisi joltain muulta ammattiryhmältä pois, vaan että onnistunut sosiaalityö synnyttää hyvinvointia samalla muille ammattiryhmille yhä laadukkaampana yhteistoimintana. Hyvä yhteistyö sisältää pyrkimyksen kulttuuriseen demokratiaan sosiaalisessa ympäristössä. Jokaisella on yhtäläinen oikeus olla olemassa omassa ympäristössään.

Tutkivaa työtettä toteutan kriittisellä ja eettisellä reflektiolla perustyössäni. Akuutit, nuoret, perheelliset ja tiukasti normaalielämässä kiinni olevat potilaat mielletään usein mielenkiintoisemmiksi kuin kauan ja rankasti sairastaneet ja kenties jo kroonistuneet potilaat. Tutkiva työote tuo väljyyttä tilanteiden hahmottamiseen ja mielestäni se tuo työskentelyotteena käytettynä työtyytyväisyyttä muutoin sangen mielenkiinnottomina pidettyihin potilastapauksiin. Tutkiva työote antaa lisää mahdollisuuksia. Ainakin minulle se on toiminut siten. Tutkivalla työotteella on mahdollista hahmottaa myös ympäristön rakenteita ja tilaa. Parhaassa tapauksessa syntyy kyvykkyyttä saada hierarkiset ja byrokraattiset rakenteet toimimaan joustavan työskentelyn eduksi.

Tutkivan työotteen käytön voi siis tiivistää laaja-alaiseksi hahmottamiseksi, konkreettiseksi toiminnaksi työtilanteissa ja vaikuttamistoiminnaksi yhdessä muiden ammattilaisten kanssa. Työtettä reflektoidaan koko ajan eettisesti suhteessa oman työn sisältöön ja yhteiskunnallisiin päämääriin. On syytä muistaa, että sosiaalityön näkökulma on vain yksi näkökulma eikä sinällään sen kummempi kuin mikään muukaan näkökulma. Elämä itsessään on niin ihmeellinen juttu, että kaikenlaista reduktionismia on syytä välttää viimeiseen asti.

Kirjallisuus

Numminen, Maaria & Sainio, Heidi & Saukkonen, Mikko (1999). Mitä todella tapahtui: potilas X:n kuntoutusprojekti. Kellokosken sairaalan julkaisuja 1. Kellokoski.

ASiantuntijuuden rakentuminen monikulttuurisessa lastensuojelun sosiaalityössä

MERJA ANIS

Sosiaalityö maahanmuuttajien parissa on Suomessa 1990-luvulla yleiseksi tullut työalue ja uusi haaste sosiaalityön asiantuntijuudelle. Erityisosaamista tarvitaan varsinkin pakolaisten kanssa tehtävässä sosiaalityössä, sillä pakolaiset tulevat pääsääntöisesti alueilta, joiden kulttuurinen ja yhteiskunnallinen todellisuus poikkeaa vahvasti suomalaisesta. Auttavan vuorovaikutussuhteen esteenä ovat usein paitsi kieliongelmat myös kulttuuriset kuilut ja erityisesti pakolaisten kohdalla traumaattiset kokemukset. Sosiaalityön tavanomaiset työtavat eivät välttämättä ole sopivia näissä tilanteissa.

Monikulttuurisen sosiaalityön käsite voidaan ymmärtää ainakin kahdella tavalla. Usein puhutaan monikulttuurisesta sosiaalityöstä silloin, kun sosiaalityön asiakkaina on ihmisiä erilaisista etnisistä kulttuureista. Tällöin sosiaalityön toimintaympäristössä on monikulttuurisuutta. Toinen tapa ymmärtää monikulttuurinen sosiaalityö sisältää ajatuksen erityisestä monikulttuurisesta tietoisuudesta, mikä merkitsee asiakkaiden erilaisen kulttuuritaustan ja maahanmuuttajuuteen liittyvien erityistilanteiden sekä vähemmistöaseman huomioimista sosiaalityön käytännöissä (esim. Devore & Schlesinger 1998).

Tällä hetkellä Suomessa on jo paljon sosiaalityöntekijöitä, joilla on vahva kokemus maahanmuuttajista sosiaalityön asiakkaina. Alkuvaiheen vaikeat kokemukset ovat hioutuneet sujuvaksi ammattitaidoksi. Jäljellä on kuitenkin monia kysymyksiä. Esimerkiksi lastensuojelun kontekstissa kohdataan monenlaisia kulttuurisiin tapoihin ja ajattelumalleihin liittyviä ristiriitoja. Lastensuojelu suomalaisten asiakkaidenkin kanssa on täynnä jännitteitä ja ristiriitoja. Maahanmuuttajien kanssa tehtävään lastensuojelutyöhön liittyy vielä moninaisia merkitys- ja tulkintayhteyksiä. Ne ovat hyvin konkreettisesti yhteydessä asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden väliseen vuorovaikutukseen, ymmärrykseen ongelmista ja ratkaisuista sekä mahdollisesti myös sosiaalityössä toteutettavien toimenpiteiden seurauksiin asiakkaiden elämässä.

TUTKIMUSIDEA SYNTYI KÄYTÄNNÖN SOSIAALITYÖSSÄ

Olen itse maahanmuuttajien sosiaalityöntekijänä toimiessani monesti joutunut pohtimaan juuri lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä. Ensinnäkin lastensuojelun asiakkuuteen johtavien ongelmien taustalla on usein asioita, joita ei ole aivan helppo paikantaa ilman riittävää tietoisuutta etnisyyteen ja maahanmuuttajien erityistilanteeseen liittyvistä seikoista. Toiseksi maahanmuuttajien käsitys suomalaisesta lastensuojelusta on tavallisesti hyvin erilainen kuin suomalainen ymmärrys asiasta. Tästä voi seurata työskentelyprosessia edistäviä asioita, esimerkiksi lastensuojelun asiakkuutta ei välttämättä koeta leimaavana, mutta myös ylittämättömiltä tuntuvia vaikeuksia, jos asiakkaan ja sosiaalityöntekijän käsitykset esimerkiksi ongelmista poikkeavat täysin toisistaan. Tällöin ei myöskään ole helppo löytää yhteisesti hyväksytyjä toimintatapoja ja ratkaisuja. Kolmanneksi

kulttuurienvälisen kommunikaation ongelmat ovat sosiaalityössä hyvin konkreettisia. Vuorovaikutuksessa on tulkittava paitsi kieltä myös etnistä kulttuuria.

Monikulttuuriseen sosiaalityöhön liittyviä tutkimuksia on Suomessa tehty hyvin vähän jo aiheen uutuudestakin johtuen. Oma tutkimukseni on saanut alkunsa käytännön sosiaalityön kokemuksesta maahanmuuttajien parissa ja siinä havaitsemistani ongelmakohdista. Monikulttuurista lastensuojelun sosiaalityötä on Suomessa ryhdytty rakentamaan paikallisista käytännöistä ja myös minun tutkimukseni on paikallisiin käytäntöihin ja tilanteisiin pohjautuva. Tutkimus perustuu keskustelu-, havainnointi- ja haastattelumateriaaliin. Tarkastelun kohteena ovat asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden näkemykset siitä, mikä lastensuojelutyössä on ollut hyödyllistä, mikä vaikeaa ja minkälainen rooli kulttuurieroilla on näissä tilanteissa mahdollisesti ollut. Tutkimusaineisto koostuu lastensuojelun asiakkaana olevista somalialaisista, vietnamilaisista ja venäläisistä maahanmuuttajista sekä heidän sosiaalityöntekijöistään. Joissakin tapauksissa on haasteltu myös perhetyöntekijää tai lastenkodin omahoitajaa.

Tämän artikkelin pohjana on yhdeksän asiakastapausta kahdesta eteläsuomalaisesta kaupungista. Olen kerännyt aineistosta kohtia, joiden voi tulkita kuvaavan, mitä sosiaalityön asiantuntijuus on toisaalta aineiston asiakkaiden ja toisaalta sosiaalityöntekijöiden puheissa. Toiseksi käsittelen sosiaalityöntekijöiden mainitsemia ristiriitojen selvittelystrategioita. Vaikeiden ja ristiriitaisten tilanteiden tarkastelu on yksi tapa tutkia sosiaalityöntekijän ja asiakkaan vuorovaikutusta (Elliot & Shapiro 1992).

ENEMMÄN TUKEA KUIN KONTROLLIA

Lastensuojelussa sosiaalityön tehtävä sijoittuu tuen ja kontrollin ulottuvuudelle, usein niiden ristiriitaiseen yhdistymiseen (esim. Arnkil & Eriksson 1996). Tutkimusaineistossani sosiaalityön rooli näyttää olevan tukemista enemmän kuin kontrollia, mikä saattaa johtua aineiston tämänsuuntaisesta valikoitumisesta. Useimmat haastatelluista asiakkaista myös kertoivat saaneensa apua lastensuojelusta. Tavanomaisten lastensuojelun tukimuotojen lisäksi maahanmuuttajat tarvitsevat apua käytännön asioiden hoitamisessa ja uudessa kulttuuriympäristössä elämisessä. Tukeen sisältyy neuvontaa ja opastusta elämän hallintaan ja yhteiskunnan jäsenyyteen liittyvissä asioissa, kuten koulunkäynnissä, kouluttautumisessa, työnhaussa, toimeentulossa ja asumisessa (vrt. Sippala 1998, 26).

Lastensuojelu voi olla tärkeä tuki maahanmuuttajan elämässä, jos muut tukimuodot ovat riittämättömiä. Esimerkiksi pitkittynyt työttömyys, toimeentulotuen riittämättömyys tai riittämätön tuki lasten kouluympäristössä voi johtaa lastensuojelun asiakkuuteen. Muut viranomaiset saattavat kääntyä lastensuojelun puoleen, kun omat resurssit eivät riitä asioiden selvittelyyn. Usein ei ole kysymys siitä, että vanhemmat olisivat laiminlyöneet lastenhoitoa ja kasvatusta, vaan törmäyksistä uuden asuinympäristön ja kulttuurin vaatimuksiin (vrt. Valtonen 1999, 46).

Myös tutkimusaineistoni asiakkaille lastensuojelu näyttäytyy tukena ja kontrollina. Asiakkaiden kertomuksista voi päätellä, että tuen muodossa lastensuojelu on parhaimmillaan lasten tarpeiden ymmärtämistä, kuuntelemista ja vastuun ottamista. Jotkut asiakkaat korostivat lastensuojelun myönteistä roolia kulttuurisissa tavoissa ohjaamisessa ja käytännön asioissa auttamisessa. Jos lastensuojelu on tullut asiakkaan elämään vahvasti kontrollin muodossa, se usein mielletään Suomen lain toteuttamiseksi tai suomalaiseksi systeemiksi, jonka toimintaa on vaikea ymmärtää. Tällöin asiakkaat myös kokevat omat vaikutusmahdollisuutensa vähäisiksi päätösten suunnittelussa ja toimeenpanossa.

KONFLIKTIEN SELVITTELYSTRATEGIOITA

Ristiriitaisten ja vaikeiden tilanteiden selvittämisessä käytettyjä keinoja ovat esimerkiksi huumorin käyttö, konfliktin suora kohtaaminen, vaikeasti ymmärrettävän asian kertaaminen toistuvasti, asiakkaan kuunteleminen ja tilanteen uudelleenarviointi. Yksi sosiaalityöntekijä kertoo selviävänsä vaikeista tilanteista huumorin avulla. Hän kertoo, että asiakkaalle voi helposti laskea leikkiä, kun vastaan tulee erimielisyyksiä. Asiakaskin on suhtautunut huumorilla, kun sosiaalityöntekijä kovassa työkiireessään on unohtanut hoitaa asiakkaalle tärkeän asian.

Toinen sosiaalityöntekijä kertoo ottaneensa aktiivisesti vaikean raha-asian käsitteilyyn, vaikka asiakas on jo ollut vihaisena lähdössä pois huoneesta. Työntekijä kertoo olleensa tyytyväinen, että ei jättänyt asiaa käsittelemättä, koska tapahtuman jälkeen kommunikaatio tämän asiakkaan kanssa on sujunut paremmin. Kolmas sosiaalityöntekijä kertoo, että sopimuksista kiinni pitäminen on muodostunut ongelmaksi asiakkaan kanssa. Ratkaisuna on toiminut se, että sosiaalityöntekijä on ottanut asian esille asiakkaan kanssa uudelleen ja uudelleen, jolloin siitä on lopulta päästy yhteisymmärrykseen.

Kun asiakkailta kysyy vuorovaikutuksen sujuvuutta sosiaalityöntekijän kanssa, hyvin monet sanovat arvostavansa sitä, että sosiaalityöntekijä on kuunteleva ja asiakasta tilanteessaan katsova ja ymmärtävä ihminen, joka ei piiloudu toimiston ja sääntöjen suojiin. Työntekijöiden persoonallisuus ja elämäkokemus katsottiin hyvin merkittäväksi asiaksi, kun asiakkaat arvioivat vuorovaikutuksen sujuvuutta ja sosiaalityöntekijöiltä saamaansa apua.

Yhtenä vaikeiden asioiden selvittelystrategiana ja työprosessia edistävänä keinona voi pitää tilanteen uudelleenarviointia ja -määrittelyä, joka voi saada alkunsa vaikka kotikäynnillä sosiaalityöntekijän perehtyessä asiakkaan elämäntilanteeseen lähemmin. Somalialaisen asiakkaan vertaus havainnollistaa tätä ajatusta: ”Et voi tietää, minkälaista on uida suolaisessa vedessä pelkän kerrotun tarinan perusteella. Sinun on mentävä veteen itse.”

SOSIAALITYÖ KULTTUURISENA TULKINTATYÖNÄ

Kun tarkastelee aineiston tapauksia, muodostuu kuva lastensuojelun erityisestä asiantuntijuudesta näiden maahanmuuttaja-asiakkaiden kohdalla. Lastensuojeluilmoitusten perusteella asiakkaiksi tulleiden maahanmuuttajalasten tapauksissa sosiaalityöntekijän tehtäväksi on monesti muodostunut ’kulttuuristen tulkintojen arvioiminen ja kyseenalaistaminen’. Esimerkiksi koulussa tai päiväkodissa havaitut vaikeudet on voitu tulkita ’perheen kulttuurista’ johtuviksi ongelmiksi, joiden kanssa työskentelyyn ei uskota olevan keinoja. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi muodostuu ’ongelman’ tutkiminen ja mahdollisten ratkaisujen etsiminen. Monissa tapauksissa kyseessä on ollut jokin muu kuin asiakkaan kulttuuriin liittyvä asia, esimerkiksi lapsen fyysinen sairaus, josta ei aikaisemmin ole ollut tietoa.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä ja asiakas joutuvat usein myös katsomaan lapsen ja vanhempien roolia ja asemaa perheessä kahden kulttuurin kautta. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden keskusteluissa käydään neuvotteluja siitä, miten itsenäinen tai riippuvainen asema lapsella tulisi olla esimerkiksi suhteessa vanhempiin ja opettajiin. Näissä kysymyksissä ei ole helppo löytää yhteistä ymmärrystä ja ratkaisuvaihtoehtoja. Länsimainen ammattiauttamisen kulttuuri on vierasta varsinkin monille pakolaisille.

Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että työskentely maahanmuuttajien kanssa on tavalli-

sesti ollut myönteinen kokemus. Asiakkaat sitoutuvat työskentelyyn, mutta kommunikaatiossa on usein myös paljon epäselvyyksiä. Sosiaalityöntekijät kuvasivat vuorovaikutusta maahanmuuttajien kanssa esimerkiksi siten, että yhteinen alue tai pinta-ala, jolla liikutaan on ohuempi kuin suomalaisen asiakkaan kanssa ja usein on epätietoisuutta siitä, puhutaanko edes samasta asiasta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät ole juurikaan ehtineet tutustua asiakkaan taustaan ja maahanmuuttoa edeltäviin tapahtumiin, jotka saattaisivat tuoda lisäymmärrystä nykyiseenkin tilanteeseen. Myös asiakkaiden ympäristössään kokema rasismi jää helposti sosiaalityön keskusteluiden ulkopuolelle.

KAIKKI SOSIAALITYÖ ON KULTTUURISTA

Monikulttuurisen sosiaalityön kysymysten pohtiminen muistuttaa myös siitä, että kaikki sosiaalityö on perusolemukseltaan kulttuurista työtä. Sosiaalityö määritellään vuorovaikutustyöksi, jonka lähtökohtana on ihminen tilanteessaan. Siinä painottuu asiakkaan tosiasiallisen tilanteen ja sen kulttuuristen ja yhteiskunnallisten yhteyksien ymmärtäminen ja työn kohdistaminen elämänmuutostilanteisiin, elinympäristössä selviämiseen ja ihmisten vuorovaikutussuhteisiin. Sosiaalityössä tulkitaan sosiaalisia ongelmia ja haetaan ratkaisumahdollisuuksia. (esim. Karvinen 1996, 16.)

Sosiaalityöntekijä kohtaa useimmissa asiakkaissa, myös suomalaisissa, 'kulttuurisen toisen', jonka elämään ja kulttuuriin hän työskentelyprosessissa tutustuu. Etnisesti vieras asiakas voi kokemusmaailmaltaan olla lähempänä kuin etnisesti läheinen, suomalainen asiakas. Ihmisten välinen erilaisuus perustuu paitsi etnisyyteen, myös sukupuoleen, yhteiskunnalliseen asemaan ja koulutukseen sekä henkilökohtaiseen elämänhistoriaan ja kokemukseen. Monikulttuurisen sosiaalityön erityispiirteiden tarkastelu voi antaa välineitä myös suomalaisten asiakkaiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön. Työntekijän ominen asenne- ja tulkintaperusteiden tarkastelu on sosiaalityössä aina ajankohtaista.

Sosiaalityön asiantuntemuksena ja osaamisena voi laajemmassa mielessä pitää kykyä tulla toimeen uusissa tilanteissa. Tällainen kyky perustuu tietoisuudelle siitä, että asianmukaisen vuorovaikutuksen ja ymmärryksen oppiminen ja kehittäminen on mahdollista. Olennaista uusissa tilanteissa selviämässä on kyky sopeuttaa ja muuttaa käyttäytymistä ja toimintatapoja tilanteen mukaan, kyky empatiaan ja avoimuus uudenslaisille kokemuksille. (Kim 1992; Husband 2000.) Asiantuntemuksen perustuminen tällaiselle laajemmalle osaamiselle on tärkeää, sillä aina ei ole mahdollista tietää etukäteen jokaisen asiakkaan kulttuurille ominaisia piirteitä.

Kirjallisuus

- Arnkil, Erik & Eriksson, Esa (1996) Kenelle jää kontrollin Musta Pekka kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Stakes. Tutkimuksia 63. Jyväskylä: Gummerus.
- Devore, Wynetta & Schlesinger, Elfriede G. (1999) *Ethnic-Sensitive Social Work Practice*. Fifth Edition. Boston ym.: Allyn and Bacon.
- Elliot, Robert & Shapiro, David A. (1992) Client and Therapist as Analysts of Significant Events. Teoksessa Shaké G. Toukmanian & David L. Rennie (eds.) *Psychotherapy Process Research. Paradigmatic and Narrative Approaches*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 163–186.
- Husband, Charles (2000) Recognising diversity and developing skills: the proper role of transcultural communication. *European Journal of Social Work* Vol. 3, No. 3, 225–234.

- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio.
- Kim, Y.Y. (1992) Intercultural communication competence: a systems-theoretic view. Teoksessa W.B. Gudykunst & Y.Y. Kim (eds.) Readings in Communication with Strangers. New York: McGraw-Hill.
- Sippala, Jyrki (1998) Maahanmuuttajalasten huostaanotoista pääkaupunkiseudulla 1995–1997. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Monisteita 3.
- Valtonen, Kathleen (1999) Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu 228. Helsinki: Valopaino.

– Sosiaalityön professionaalisesta unelmasta,
puhui professori Synnöve Karvinen Sosiaalityön
tutkimuksen päivillä 24.2.2001 Lapin yliopistossa.

Lue lisää sosiaalityön tutkimuksesta:

”Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia
suunnistuksia”. Synnöve Karvinen & Tarja Pösö &

Mirja Satka (toim.) 2000.

Jyväskylä: SoPhi.

(lisätietoja osoitteesta <http://www.cc.jyu.fi/>)

HOITO- JA PALVELUSUUNNITELMAN RAKENTUMINEN ASIAKKAAN JA AMMATTILAISTEN VUOROVAIKUTUKSESSA

RITVA POIKELA

Sosiaalityötä on määritelty asiakastasolla siten, että siinä on kysymys ongelmanratkaisuprosessista ongelmallisissa elämäntilanteissa. Työssä painottuu tällöin asiakkaan vahvistaminen ja tukeminen psykososiaalisen tuen avulla sekä vaikuttaminen ongelmatilanteen lievittämiseksi. Sosiaalityössä on myös kyse yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien diagnosoinnista lähtevästä kokonaisvaltaisesta muutostyöstä, joka tukee asiakkaiden selviytymistä ja arvioi erilaisten toimintamallien sosiaalisia vaikutuksia. (ks. esim. Pohjola 2001).

Tutkimukseni kohdistuu siihen, miten ongelmanratkaisuprosessi käytännössä tapahtuu ja miten kokonaisvaltaista muutostyötä tehdään asiakkaan ongelmallisessa elämäntilanteessa. Lähestyn tätä tutkimuksen kohdetta hoito- ja palvelusuunnitelman näkökulmasta.

Palvelusuunnitelma nostettiin keskeiseksi kehittämisen kohteeksi projektissa, jossa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset kehittivät yhteistä tietojärjestelmäohjelmaa ja toimintaansa ongelmallisessa elämäntilanteessa olevien asiakkaiden auttamiseksi. Yhteistä suunnitelmaa pidettiin tärkeänä yhteistyön välineenä ja työn keskeisten ongelmien yhtenä ratkaisukeinona. Yhteisen suunnitelman teko todettiin kuitenkin kokemusten perusteella vaikeaksi. Projektiin osallistuneissa ammattilaisissa heräsi myös epäily suunnitelmien todellisesta hyödystä asiakkaalle.

Teoreettisesti tutkin suunnitelman tuottamista historiallisesti muuttuvana yhteiskunnallisena toimintana (ks. Engeström 1999). Tutkimusaineistoni käsittää viisi asiakastapausta, joista kolme on lapsiperheitä ja kaksi eläkeläisasiakkaita. Aineisto koostuu videoituista asiakastapaamisista, asiakasdokumenteista sekä asiakkaiden ja työntekijöiden haastatteluista. Tutkimuksessani lähestyn suunnitelmissa kiteytyvää ongelmanratkaisuprosessia ja muutostyötä 'alhaalta' käsin, asiakkaan ja ammattilaisten omana aikaansaannoksena. Tutkimukseni on vielä kesken. Käsittelen aihetta tässä kirjoituksessa yhden asiakastapauksen avulla.

MISTÄ SUUNNITELMAT TULEVAT?

Esittelen lyhyesti asiakastapauksen. Ruth on 27-vuotias äiti, joka on hoitovapaalla. Perheeseen kuuluvat lisäksi 34-vuotias aviomies sekä 5-, 4- ja 1-vuotiaat lapset. Ensimmäisen kerran Ruth hakeutui uuden asuinkuntansa sosiaali- ja terveysasemalle huhtikuussa 1997 lääkärin vastaanotolle. Käynnit perheneuvojan luona alkoivat harvakseltaan heinäkuussa 1997. Ruth sai satunnaisesti apua kotipalvelusta esimerkiksi omien tai pienimmän lapsen lääkärissä käyntien ajaksi. Sekä lääkäri että perheneuvoja olivat pyytäneet kotipalveluohjaajalta säännöllisempää kotiapua Ruthille.

Ensimmäinen yhteinen palaveri asiakkaan, perheneuvojan, kodinhoitajan ja kotipalveluohjaajan kesken pidettiin joulukuussa 1997 kotipalveluohjaajan aloitteesta. Haas-

tattelussa kotipalveluohjaaja perusteli palaveria sillä, että säännöllisesti annettavalle kotihoidolle oli asetettava tavoitteet.

Yhtenä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyön keskeisenä toimintaperiaatteena pidetään asiakaslähtöisyyttä. Asiakaslähtöisesti palaverissa lähdettiin tekemään suunnitelmaa kartoittamalla ensin asiakkaan ongelmia. Seuraavassa on ote keskustelusta:

PNEUV: mm mut et tota mikä tällä hetkellä nyt sit tuntuu raskaalta et miten sä sen määrittelisit et mihin olis apua kodinhoitajasta

RUTH: varmaan siihen minun tukemiseen että minä jaksasin tästä eteenpäinkin koska täytyyhän minun jaksaa vielä pitkät pitkät ajat tulevaisuuteen

KHOIT: onks se se keskustelu tai joku tämmönen kodinhoitoon osallistuminen tai mikä

PNEUV: miten sen vielä tarkemmin määrittelis?

KHOIT: siivousta pyykinpesu tai mitkä ruuanlaitto tai

RUTH: ei kyllä mä ne siivoukset ne mä hoidan ihan ite et ei ei se niinku oleellista mut varmaan se että et et vähän olis sitä keskustelua se on hirveen tärkeä se on se ensimmäinen asia ja sitten se että mä voisin hetken vaikka olla ihan ihan itekseni ja se on nyt semmonen toinen asia

PNEUV: mm niin miten sä aattelet että kodinhoitaja vois siinä olla

RUTH: et hän olis niitten lasten kanssa jos se on vaan mitenkään mahdollista niinkun? en mä nyt osaa sanoa muuta kun ehkä minä en ollu valmentautunu tähän tarpeeksi.

Keskustelussa haetaan sisältöä kodinhoitajan antamalle palvelulle. Asiakas esittää otteessa oman näkemyksensä, jossa tulevat esille ”keskustelu” ja ”olla hetken itsekseen”. Palaverissa ei laadittu kirjallista suunnitelmaa. Suunnitelmadokumentti tehtiin sovitusti seuraavana päivänä kodinhoitajan kotikäynnillä Ruthin luona. Tyypiltään suunnitelma on tavoite–keinot-suunnitelma. Se näyttää seuraavalta:

Ongelmat/tarpeet	Tavoitteet	Keinot	Arviointi
–Äiti väsynyt –Lasten sairastelu –Isän kotona olo vähäistä	Tuetaan äitiä: –lasten kasvatuksessa –tehdään yhdessä kotitöitä –ollaan aikuisen mallina –isä saataisiin mukaan palavereihin	–Kodinhoitaja käy 1x viikossa 8 h keskiviikkoisin –Perheneuvolassa käynti 2xkk	Tilanne arvioidaan uudelleen 25.2.98
Perheneuvoja NIMI Oma lääkäri NIMI Kh Mary, Kh Ann	Ruth Asiakkaan allekirjoitus		

Suunnitelma kuuluu hallinnollisesti kotihoidon toimialaan, mutta siihen on kirjattu myös perheneuvolakäynnit ja sitä koskeva asiakkaan toivomus ”isä saataisiin mukaan palavereihin”. Nämä olivat esillä palaverissa. Tässä on nähtävissä jonkinlainen itu pyrkimyksestä kokonaisvaltaiseen työskentelyyn ja uuden yhteisen suunnitelman suuntaan.

Asiakaslähtöisyyden näkökulmasta kiinnittyy huomio suunnitelmassa siihen, että kumpikaan asiakkaan tärkeänä pitämistä asioista, keskustelu ja oma aika, eivät ole siinä nähtävissä. Sen sijaan suunnitelmaan on kirjattu ”tehdään yhdessä kotitöitä” ja ”ollaan aikuisen mallina”, jotka ilmaisevat kodinhoitajan kannanottoa äidin esittämään toiveeseen omasta ajasta. Kotipalveluohjaaja toi palaverissa esille myös, että asiakkaan tulisi olla kotona kodinhoitajan käyntipäivinä. ”Lasten kasvatuksessa tukeminen” tuotettiin asiakkaan ja ammattilaisten yhteisenä aikaansaannoksena palaverissa. Ruth totesi, että tiettyjen muutosten aikaansaaminen (esim. lasten nukkumaan menon suhteen) olisi tärkeää.

Kodinhoitajalta voisi saada vinkkejä. Ruth sanoi palaverissa myös, etteivät ”muutokset käy yks kaks” ja toi esille sen, että 24 tuntia vuorokaudessa kiinni lapsissa väsyttää häntä varsinkin, kun pienin lapsi sairastelee jatkuvasti, hän itse ei saa nukuttua öisin, mies ei osallistu kotitöihin ja oma selkäkin on kipeä. Ajatuksiakin pitäisi selkiinnyttää.

Ruthin asiakassuunnitelmaan kirjatut pyrkimykset ja niiden tausta alkavat aueta lisää sen perusteella, mitä kodinhoitaja kertoi haastattelussa. Hän oli työskennellyt perheessä muutaman kerran kesällä ja oli huolissaan perheen vanhemmista lapsista. Hänen mielestään pienin lapsi vei kaiken äidin ajan ja vanhemmat lapset jäivät vaille riittävää huolenpitoa. Kodinhoitajan mielestä lapset olivat kyllä ”sööttejä”, mutta Ruth ei ollut riittävän vahva ja jämäkkä aikuinen. Oli vaarana, että murrosiässä tulisi suuria ongelmia, ellei nyt tehtäisi mitään.

Kodinhoitajan kasvatuksellisen näkökulman perheen ongelmiin tekee ymmärrettäväksi kodinhoitajan ammatillinen koulutus, joka kyseisen kodinhoitajan kohdalla yhdistyi useamman vuoden työkokemukseen kunnallisena perhepäivähoitajana. Perhepäivähoitajan työssä keskeinen työn hallinnan väline on päiväohjelma. Kodinhoitaja oli oppinut perhepäivähoitajana organisoimaan päivänsä niin, että siihen mahtui kasvatuksellista toimintaa, jokaisen lapsen huomioonottamista erikseen ja yhdessä oloa lasten kanssa ja myös omaa aikaa levätä. Kodinhoitaja tunnisti kyllä Ruthin väsymyksen, sillä Ruth kertoi siitä, ja kodinhoitaja oli itsekin huomannut asian. Seuraavassa haastatteluotteessa kodinhoitaja esittää, kuinka hänen mielestään Ruth saisi itselleen aikaa, kun saisi lapset ajoissa nukkumaan ja saisi muutenkin organisoitua säännöllisen päiväohjelman:

KODINHOITAJA: ja mun mielest sitä myöten se lähtis sitten Ruthilla varmasti se niinkun, hän itte huomais sen et kuinka paljon hänellä jääki sitä omaa aikaa. Ja semmosta et hän sais ne ihan, ku ottaa semmoset tietyn säännöllisen päivä systeemin siihen, et, et rituaalin iltaan, et jokainen menee niinkun, et hän on aikuinen vahva ihminen siinä, joka ohjaa lapsia, että omaan sänkyyn kaikki nukkumaan ja antaa sen niinku päivänkin mittaan, et lapset kokee, et hänestä todella välitetään.

Kotihoidon vaatimusta Ruthin kotonaolosta kodinhoitajan käyntipäivinä kodinhoitaja selitti sillä, että Ruth voisi oppia uusia toimintatapoja työskennellessään yhdessä kodinhoitajan kanssa.

TIETO JA KÄSITTEET

Yksi keskeinen suunnitelman tekoa vaikeuttava tekijä on se, ettei suunnitelmaa voi tehdä irrallaan siitä tiedosta, minkä varaan se rakentuu. Perinteisessä, rationaalisessa tiedonkäsityksessä oletetaan, että maailmasta ja sen ilmiöistä on olemassa objektiivista tietoa, joka periaatteessa on jokaisen ihmisen havaittavissa samansisältöisenä. Työtä kuvaavat määrittelyt, käsitteet ja luokittelut nousevat erityisen merkittäviksi tietojärjestelmäympäristössä, kun ohjelmat tarvitsevat tietoja standardoidussa muodossa voidakseen käsitellä työssä syntynyttä tietoa ja tuottaakseen uusia tiedon kokonaisuuksia.

Käsitteet itsessään eivät kuitenkaan kerro kovin paljoa ammattilaisten taidoista ja tekemästä työstä. Työssä tarvittava tieto ja käsitteet syntyvät aina jonkin toiminnan tiettyssä historiallisessa yhteydessä, eivätkä ole sellaisinaan siirrettävissä toiseen kontekstiin (aikaan, paikkaan ja toimintaympäristöön), vaikka tuntuisivatkin ”itsestään selviltä”. Tieto tulkitaan aina uudestaan uudessa käyttöyhteydessä, korostavat Bannon ja Kuutti (1996) käsitellessään tietojärjestelmiä organisaatiomuistina. Asiakkaan saaman avun kannalta on ratkaisevaa se, mitä ammattilaiset yhdessä asiakkaan kanssa käytännössä tekevät, ei se,

millä käsitteillä ammattilaiset kuvaavat työtään.

Ruthin perheen auttamisessa kodinhoitajasta tuli keskeinen 'muutosagentti'. Hänen toiminnassaan säännöllinen päiväohjelma muodosti välineen, jolla Ruthin vaikea elämäntilanne ratkeaisi. Kodinhoitajan tavoittelema toimintamalli on kuitenkin normaalin päivätoiminnan tapa pärjätä. Se ei ole syntynyt toimintaympäristössä, jota luonnehtii perheen ongelmallinen elämäntilanne. Kodinhoitajan "diagnoosissa" asiakkaan elämäntilanteesta oli kysymys siitä, ettei asiakas hallitse elämäänsä niin kuin ihminen normaaleissa olosuhteissa hallitsee.

Asiakkaan tilanne ei kuitenkaan ollut normaali eikä edes lähellä normaalia. Asiakas oli erittäin väsynyt. Kesällä lääkäri oli antanut hänelle lääkityksen masennukseen. Ruthin selkä oli jatkuvasti kipeä, mikä haittasi työskentelyä. Pienimmän lapsen jatkuvat tulehdussairaudet olivat lääkärin mukaan poikkeuksellisia sen ikäisellä. Ruth itse kertoi haastattelussa, ettei hän edes muista enää, millainen on normaali päivä. Ruthin aviomies teki pitkiä työpäiviä eikä Ruthin mukaan osallistunut kodin ja lasten hoitoon. Kodinhoitajan "normaalielämän häiriön" diagnoosista seurannut ratkaisu välittömästi siirtymisestä normaalitoiminnan malliin ei käytännössä onnistunut. Asiakas ja kodinhoitaja ajautuivat konfliktitilanteeseen.

LOPUKSI

Tutkimukseni alustavat analyysit viittaavat siihen, että asiakastyön yleiset toimintatavat eivät usein ole käsitteellistyneet edes yhden ammattiryhmän sisällä. Moniammatillisessa yhteistyössä nousee ongelmaksi se, että auttajilla on erilainen ammatillinen ymmärrys asiakkaan tilanteesta. Vaikeassa elämäntilanteesta olevan asiakkaan auttaminen näyttäisi edellyttävän asiakkaan sekä asiakkaan kanssa työskentelevien ammattilaisten yhteistä työskentelyä ja asiakassuunnitelman tuottamista moniäänisesti. Tämä puolestaan edellyttää käytettävien käsitteiden ja toimintamallien purkamista työvälineiksi, joiden reflektointi tulisi osaksi asiakkaan ja ammattilaisten vuorovaikutusta.

Kirjallisuus

- Bannon, Liam J. & Kuutti, Kari (1996) Shifting Perspectives on Organizational Memory: From Storage to Active Remembering. Proceedings of the 29th Hawaii Conference on Systems Sciences (HICSS-29.), Vol. IV, IEEE Computer Society Press, Los Alamitos, 156–167.
- Engeström, Ritva (1999) Toiminnan moniäänisyys. Tutkimus lääkärinvastaanottojen keskusteluista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pohjola, Anneli (2001) Sosiaalityön käsitteen haltuunottamisen haaste. Teoksessa Salme Kallinen-Kräkin (toim.) Sosiaalityö näkyväksi. Sosiaalityön luokitusseminaarin julkaisu. Stakes. Aiheita 3, 9–14.

HAASTATTELUMENETELMÄ INTERVENTIONA (HMI) PERHELÄHTÖISESSÄ KUNTOUTUKSESSA

MARJO-RIITTA MATTUS

PERHE JA ARKIPÄIVÄN TOIMIJAT ARVIOIJINA

Perhetutkimus on yhteiskunnallisen tutkimuksen vähän käsiteltyjä aiheita arkipäiväisyydestään huolimatta tai mahdollisesti juuri siksi. Kun perheeseen syntyy vammaisen lapsi, sen merkityksestä on runsaasti erilaisia käsityksiä, joista en tutkimuksessa ni puutu kuin yhteen: lapsen myötä perheestä, lapsen vanhemmista tulee myös potilaita ja sittemmin asiakkaita järjestelmiin, joihin he eivät kenties ikinä olleet kuvitelleet joutuvansa. Se, että asiakkaaksi tuleminen vaatii oman toiminnan riittämättömyyden julkista tunnustamista (vrt. Pohjola 1994, 160), on myös monelle perheelle uutta.

Haastattelumenetelmä interventiona (HMI; Mattus 1994; 1999) on arviointimenetelmä (assessment), joka on rakennettu arvioimaan vammaisen lapsen puutteiden sijasta perheenjäsenten yhteisiä ja yksilöllisiä tarpeita, (piileviäkin) voimavaroja, selviytymistä selittäviä toimintatyylejä ja sosiaalista (epävirallistakin) tukiverkkoa (Dunst ym. 1988). Olennaista on, että arvioitsijana toimii perhe itse, jokainen perheenjäsen. Kyse ei siis ole sellaisesta perheen arvioinnista, jonka joku ulkopuolinen viranomainen tekee kyselyllä tai haastatteleamalla. On kysymys prosessista, joka tapahtuu samanaikaisesti yhdessä toteutetun arvioinnin kanssa. Prosessi johtaa avunsaantiin ulkopuolelta, esimerkiksi yhteiskunnalta, tai muutokseen perheen sisällä, mikäli perhe katsoo jommankumman tai molemmat aiheelliseksi.

Lainsäädännössämme määritelty tapa jakaa palveluita ja tukitoimia vammaisuuden määrän ja laadun mukaan ottamatta huomioon ihmisen elinolosuhteita tai omia ja ympäristön resursseja on osoittautunut turhauttavaksi sekä asiakkaille että työntekijöille. Jos ihmiset eivät aina osakaan vastata yhteen kysymykseen ”Mitä te tarvitsette?” niin riittävän monipuolisesti ja neutraalisti asiakkailta kysymällä (vrt. Selvini-Palazzoli ym. 1980) voi kuitenkin saada luotettavimmat tiedot siitä, mitä palveluja ja tukitoimia he tarvitsevat. HMI tähtää tämänkaltaiseen työhön.

Kysymyksessä on soveltava tutkimushanke ja samanaikaisesti arviointivälineen kehittämistyö (vrt. Niiniluoto 1980, 13; Koskiahho 1990, 152–160), jonka tavoitteena on toimintaedellytysten parantaminen tilanteessa, jossa perhe tarvitsee yhteiskunnan palveluita, apua ja tukea. Tässä tutkimuksessa perheessä on monivammaisen lapsi. Vammaisten henkilöiden subjektiiviset oikeudet on laissa määritelty varsin laajoiksi, ja kunnan on vastattava kuntalaisten tarpeisiin (Vammaispalvelulaki 1987). Viranomaisilta vaaditaan palvelusuunnitelmia, asiakaspalvelua, potilaan ja asiakkaan oikeuksien huomioon ottamista sekä kumppanuutta (Asiakaslaki 2000).

Palvelusuunnitelmien pohjaksi tarvitaan asiakas- ja perhekeskeisiä arviointimenetelmiä asiakkaiden ja heidän perheidensä parissa työskenteleville ammatti-ihmisille. Näitä ovat sosiaalityöntekijöiden lisäksi muun muassa kuntoutusohjaajat, psykologit, kiertävät erityislastentarhanopettajat, puhe-, fysio- ja toimintaterapeutit. Jos työntekijöillä on välineet arvioida lapsen ja perheen tarpeet mahdollisimman täsmällisesti, säästyy sekä aikaa, vaivaa että rahaa. Perheen tilanteen arviointia tarvitaan, jotta palvelut

voidaan suunnitella ja suunnata oikein tai ainakin tarkoituksenmukaisesti. Kysymys yleensä kuuluu, kenen arviointi on niin luotettava, että sen varaan voidaan tehdä yksilöllisiä tai perhepalvelusuunnitelmia. Perhelähtöinen arviointi hakee vastausta ruohonjuuritasolta, arkipäivän toimijoiden taholta ja perheenjäseniltä itseltään. Tällainen keino on tutkimukseni kohteena oleva perhearviointimenetelmä, perhelähtöinen HMI.

HAASTATTELUMENETELMÄN KEHITTÄMINEN

Tutkimus on suoritettu osana professori Paula Määtän johtamaa Jyväskylän yliopiston VARHE-projektia (Varhaisvuodet ja erityiskasvatus). Aineiston kerääminen Haastattelumenetelmä interventiona -tutkimukseen toteutettiin vuosina 1992–1993 siten, että tekemieni pilottihaastattelujen lisäksi 11 eri kuntoutustyöntekijää eri puolilta Suomea haastatteli yhdestä kolmeen asiakasperheensä kokeiltavana olevilla HMI-lomakkeilla. Haastattelijoina oli kaksi sosiaalityöntekijää, viisi psykologia, kaksi kuntoutusohjaajaa, puheterapeutti ja kiertävä erityislastentarhanopettaja. Haastattelut nauhoitettiin, ja kuuntelin ne ja annoin palautetta ja ohjeita toista haastattelukertaa varten. Samanaikaisesti korjasin sekä lomaketta että haastattelijan opasta saamani palautteen pohjalta.

Kun nauhat myöhemmin purettiin tekstiksi, osa niistä analysoitiin tutkijaryhmän lisäksi haastattelijan kanssa. Yksi haastateltu perhe sai oman haastattelutekstinsä analysoitavaksi, joten tältä osin triangulaatio oli ilmeisen monipuolinen. Kallis ja aikaa vievä tapa tehdä tutkimusta, ja ongelmallista sille, joka pyrkii säilyttämään tutkimuksensa tieteenfilosofiset lähtökohdat yksiselitteisinä, toteavat Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998, 71). Koska tämä tutkimus on joka tapauksessa venynyt yli kymmenen vuoden mittaiseksi, myös aineisto-, tutkija- ja menetelmätriangulaatio on tullut mahdolliseksi. Esimerkiksi eräässä koulutuksessa olleen osanottajan haastattelusta tunnistin perheen, jota oli jo aikaisemmin haastateltu, joten pääsin luvan pyydettyäni arvioimaan myös interventiota tämän perheen osalta laajemmin kuin (muillekin perheille) tekemäni puhelinhaastattelun perusteella.

Ensimmäinen haastatteluopas lomakkeistoinen ilmestyi syksyllä 1994, ja pyydettyäessä kävin kouluttamassa alan ammattilaisia sen käyttöön. Syksyyn 1998 mennessä opaskirja oli myyty loppuun. Siitä tehtyjen analyysien ja koulutuksissa saamani palautteen perusteella tiesin, että se vaatii korjausta ennen uutta painosta, joka valmistui kesäksi 1999. HMI:tä on tutkittu Suomessa enemmänkin (Kantinkoski & Rannila 1996; Talikka 1998; Määttä & Määttä 1999), ja sillä on todettu olevan merkitystä ja käyttöarvoa vammaistyön ja palvelusuunnitelmien/palveluohjauksen suunnittelun lisäksi sekä kasvat- ja perheneuvolassa (Heikinheimo 1993) että ehkäisevässä lastensuojelutyössä (Meltaus 1997). Tarkastelemalla vammaisten lasten perheitä ja näiden roolia suhteessa sosiaalityöhön voidaan tehdä näkyväksi lastensuojeluperheiden tarpeita ainakin kolmelta suunnalta, joista tarkemmin seuraavassa luvussa.

PERHELÄHTÖISYYS LASTENSUOJELUSSA

Ensinnäkin kysymys siitä, mikä on perhe, saa vammaisten lasten kohdalla määrittelyn: perhe on lapsen perhe (Wilkinson 1987; Gilgun 1992, 23). Haastattelumenetelmään interventiona kuuluu seitsemän lomaketta, joista keskimmaisessä perhe arvioi omaa toimintatyyliään. Tällöin on merkityksellistä määritellä, keitä kaikkia kuuluu siihen perheeseen, jonka toimintatyyliä on tarkoitus arvioida. Kaikkien monimuotoisten perheysteemiä viidakossa tähän tuli tutkimuksessani selkeästi määritellyksi vammaisen lap-

sen perhe. Tällainen jäsentensä yhdessä määrittelemä perhe saattaisi olla hyödyksi lastensuojelutyössä tarvittavia toimenpiteitä harkittaessa.

Toiseksi nousee toistuvasti kysymys siitä, mitkä ovat ihmisten tai perheiden resurssit eli voimavarat. Lastensuojelutyössä puhutaan voimavaroista ja kritisoidaan ongelmalähtöistä, puutteisiin nojaavaa näkemystä. Käytännössä molempiin liittyy ongelmia, joita Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2000) ovat pohtineet. Carl Dunst, Carol M. Trivette ja Angela Deal (1994) taas lähtevät selkeästi siitä, että kaikilta ihmisiltä ja kaikista perheistä on löydettävissä ne voimavarat, jotka vastaavat heidän tarpeisiinsa (Mattus & Määttä 1997). Niiden voimavarojen etsimiseen (sosiaali)työntekijöiden kannattaa satsata omia voimavarojaan. Kun asiakkaiden rajat tulevat vastaan, on jo paljon helpompi antaa yhteiskunnan varoista tarvittavat tuet ja palvelut.

Kolmantena kysymyksenä pohditaan lapsen etua, lapsen parasta. HMI asettaa selkeästi lähtökohdaksi koko perheen edun ja tavoitteeksi sen, että interventio toimii terapeuttisesti ja perheen oman elämänhallinnan lisäämiseksi. HMI käyttää keinonaan jokaisen perheenjäsenen kuuntelemista ja sitä, että perheenjäsenet kuuntelevat (kerrankin?) toisiaan. Seurauksena on kaikkien perheessä kasvavien lasten paras, ei vain vammaisen lapsen vaan esimerkiksi lastensuojelutilanteessa sen häiriikkölapsen, joka kenties heijastaa ulospäin perheen yhteisen pahan olon. HMI osoittaa, ettei ristiriita välttämättä ole yhteisen ja yksityisen välillä. Missä se sitten on, siinä riittää tutkimista vielä muillekin.

Kirjallisuus

- Asiakaslaki (2000) Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812.
- Dunst, Carl & Trivette, Carol M. & Deal, Angela (1988) *Enabling and Empowering Families. Principles and Guidelines for Practice*. Cambridge, MA: Brookline Books.
- Dunst, Carl & Trivette, Carol M. & Deal, Angela (1994) (Eds.) *Supporting & Strengthening Families. Volume 1: Methods, Strategies and Practices*. Cambridge, MA: Brookline Books.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Gilgun, Jane F. (1992) Definitions, methodologies, and methods in qualitative family research. In J.F. Gilgun, K. Daly, & G. Handel (Eds) *Qualitative methods in family research*. Newbury Park: Sage, 22–39.
- Heikinheimo, Anna-Liisa (1993) Haastattelumenetelmä perheneuvolatyössä: Vallankäytöstä täysivaltaistamiseen. Perheterapian erityistason koulutuksen lopputyö. Moniste.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammatillaiset. *Janus* 8 (3), 240–265.
- Kantinkoski, Sirpa & Rannila, Marja (1996) Vammaisten lasten vanhempien hyvinvointi, syytulkintatyylit ja tuen tarpeet. Pro gradu. Jyväskylän yliopisto, erityispedagogiikan laitos.
- Koskiahho, Briitta (1990) Ohi, läpi ja reunojen yli. Tutkimuksenteon peruskysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Mattus, Marjo-Riitta (1994) Haastatteluopas perhekeskeiseen työhön. HMI. Käsikirja ja lomakkeisto. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutusäätiö.
- Mattus, Marjo-Riitta (1999) Perhelähtöinen arviointi: Haastattelumenetelmä interventiona. HMI. Opetusmateriaali 11. Jyväskylän yliopisto: Erityispedagogiikan laitos.
- Mattus, Marjo-Riitta & Määttä, Paula (1997) Perhe asiantuntijana. Teoksessa Kaisu Jokela & Juha-Matti Kivistö (toim.) *Yhteistyössä kohti jaettua asiantuntijuutta. Näkökulmia perheen ja ammattilaisten yhteistyöhön*. Rovaniemi: Kolpeneen palvelukeskus, 24–39.

- Meltaus, Arja (1997) Perheen toimintatyyli. Interventiivinen haastattelu perheen vahvuuksista nuoren tupakoinnin ja päihteiden kokeiluissa. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto: Hoitotieteen laitos. Moniste.
- Määttä, Sami & Määttä, Paula (1999) Monipuolista palvelua resurssikeskuksesta. Kuulonäkövammaisten kuntoutumiskeskus vanhempien, vanhempien yhteistyöverkoston ja palveluyksiköiden työntekijöiden arvioimana. Research Reports 69. Jyväskylän yliopisto: Erityispedagogiikan laitos.
- Niiniluoto, Ilkka (1980) Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus. Keuruu: Otava.
- Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänsäntäytteenä toimintatutkimus vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.
- Selvini-Palazzoli, M., Boscolo, L., Cecchin, G. & Prata, G. (1980) Hypothesizing – Circularity – Neutrality: Three Guidelines for the Conductor of the Session. Family Process 19 (1), 3–12.
- Talikka, Miia (1998) Kuulonäkövammaisten lasten vanhempien tuentarpeet ja tuenlähteet. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Erityispedagogiikan laitos. Moniste.
- Vammaispalvelulaki (1987) Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Wilkinson, Ian (1987) Family assessment: A review. Journal of Family Therapy 9, 367–380.

Tulevia tapahtumia:

KANSALLISET TILAISUUDET

Tieteellisen kirjoittamisen työpaja 6.6.2001 klo 14–19.

Työpaja järjestetään Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella Mattilanniemessä. Työpaja on tarkoitettu kaikille laitoksen piirissä toimiville jatko-opiskelijoille sekä sosiaalityön tutkijakoulun ja ammatillisen lisensiaattitutkinnon jatko-opiskelijoille. Työpajan opettaja-tutorina toimii Vermontin yliopiston sosiaalityön professori sekä maailman laajalevikkisimmän sosiaalityön tieteellisen aikakauslehden, *Social Work*'in päätoimittaja, prof. Stanley Witkin.

Keskusteluseminaarisarja sosiaalityön tutkimuksesta.

Seminaarisarja on tarkoitus käynnistää syksyllä Helsingin yliopiston ja sosiaalityön valtakunnallisen tutkijakoulun seminaarien yhteydessä 22–23.10.2001 välisenä aikana.

KANSAINVÄLISET TILAISUUDET

3rd International Conference on Social Work in Mental Health -konferenssi 1–5.7.2001 Tampereella

SOSIAALINEN TUKEA, SOSIAALITYÖ JA KOLMAS SEKTORI

LIISA HOKKANEN

SOSIAALISESTA TUESTA JA KOLMANNESTA SEKTORISTA

Sosiaalinen tuki on sosiaalityölle itsestään selvänä pidetty perusasia. Se on jotain, mikä lähtökohtaisesti selvitetään asiakastyössä. Sosiaalisen tuen puute vaikeuttaa ihmisten selviytymistä. Sosiaalityössä pyritään rakentamaan sosiaalista tukea, johon on pääsääntöisesti kaksi tulkintatapaa: yksilöllinen ja yhteisöllinen. Yksilötasolla tuki kattaa yksilön hyvinvointia edistävät kahdenkeskiset suhteet toisiin ihmisiin (mm. Välimaa 1996). Laveimmillaan sosiaalinen tuki nähdään yhteiskunnallisina mekanismeina, jotka tuottavat kansalaisten hyvinvoinnin (Kumpusalo 1991; Kinnunen 1998). Yleensä lähtökohtana pidetään yksilökohtaista tarkastelua, mutta sosiaalisen tuen määrittely vedetään liki sosiaalista verkostoa. Tällöin sosiaalinen tuki määritellään yksilön sosiaalisen verkoston sisältämäksi positiivista vuorovaikutusta sisältäväksi ominaisuudeksi (mm. Somerkivi 2000; Huurre 2000).

Sosiaalista tukea on jaoteltu monella tavalla. Yksinkertaisimmillaan sosiaalinen tuki voidaan jaotella informatiiviseen, instrumentaaliseen ja emotionaaliseen tukeen (mm. Hokkanen 1999). Suomessa yleisesti käytetyssä jaottelussa sosiaalinen tuki jaotellaan aineelliseen, toiminnalliseen, tiedolliseen, emotionaaliseen ja henkiseen tukeen (Kumpusalo 1991). Tarkemmassa empiirisessä tutkimuksessa on löytynyt tarvetta eritellä joitain tämän jaottelun mukaisia tuen muotoja vielä spesifimmin. Esimerkiksi toiminnallinen tuki voidaan jaotella pieniin ja suuriin palveluksiin (mm. Melkas 1992), ja aineellisessa tuessa voidaan puhua rahallisesta ja muusta tukemisesta.

Pulmallisinta on emotionaalisen tuen käsitteen laueus ja myös se, että rajanveto henkiseen tukeen on tarkentumaton. Emotionaalinen tuki johtaa ensisijaisesti ajattelemaan keskustelupohjaista, esimerkiksi tunteiden käsittelyyn liittyvää kahdenkeskistä vuorovaikutusta. Vähemmälle huomiolle jää yhdessäoloon ja yhteenkuuluvuuteen perustuva ”passiivinen” emotionaalisen tuen muoto, jota ruotsalaisessa tutkimuksessa on nimitetty sanoilla ”umgänge” tai ”samvaro”. Sosiaalityön kannalta kaikilla tuen muodoilla on keskeinen merkitys. Sosiaalisen tuen moninaisuuden muistaminen on keskeistä arvioitaessa kolmannen sektorin merkitystä sosiaalityölle.

Kolmas sektori on vaikeasti määriteltäväksi osoittautunut käsite. Konkreettiseen operationalisointiin pyrkivät määritelmät eivät tunnu siirtyvän kulttuurista toiseen (mm. Helander & Laaksonen 1999; Suikkanen 1998). Yksinkertaistetusti kolmannen sektorin voidaan katsoa muodostuvan kansalaisten keskinäisistä organisoituista toiminnan muodoista, jotka eivät ole julkisia eivätkä tavoittele toimintansa ulkopuolelle jaettavaa voittoa. Sosiaalityölle keskeisintä on löytää kolmas sektori toimintansa yhteistyökumppaniksi. Sosiaalityön työpaikoista valtaosa on julkisen areenalla, mikä on johtanut siihen, että sosiaalityössä tukea katsotaan ja organisoidaan lähinnä julkisia toimijoita sekä perhettä ja lähiyhteisöä ajatellen. Kolmas sektori on sosiaalityössä havaittu, mutta pääasiassa passiivisessa tietoisuudessa ollut mahdollisuus.

Kolmas sektori on laeva ja monimuotoinen. Siihen katsotaan yleensä kuuluvan ai-

nakin yhdistykset, säätiöt ja uusosuuskunnat (mm. Helander & Laaksonen 1999; Suikkanen 1998). Nämä ryhmät ovat keskenään erilaiset. Kolmannen sektorin toimijoiden välillä on huomattavat erot niin jäsenmäärien, taloudellisten voimavarojen, yhteiskunnallisen näkyvyyden, toimintamuotojen, aktiivisuuden ja toiminnan piirissä olevien kansalaisten kautta tarkastellen (mm. Laitinen 1998; Rönningberg 1998). Sosiaalityön ja kolmannen sektorin suhdetta tarkasteltaessa tämä moninaisuus johtaa siihen, että kolmannen sektorin eri toimijoilla on sosiaalityön kannalta erilainen merkitys. Ei ole mielekäästä supistaa kolmannen sektorin ”käyttökäsitettä” esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan vakiintumisvaiheessa eläviin yhteiskunnallisesti arvostettuihin järjestöihin. Sosiaalityölle erityisen antoisaa on nähdä se moninaisuus, minkä kolmannen sektorin toimijat tarjoavat sosiaalityön kehittymiselle. (mm. Matthies 1999.)

SOSIAALITYÖ JA KOLMAS SEKTORI

Sosiaalityöllä ja kolmannella sektorilla on toisaalta vakiintuneita ja toisaalta lähes hyödyntämättömiä liittymäkohtia ainakin seuraavasti:

1. Sosiaalityötä tehdään kolmannella sektorilla nimettynä ammattikäytäntönä ja palkkatyönä.
2. Sosiaalityötä tehdään kolmannella sektorilla vapaaehtoistyönä.
3. Sosiaalityölle likeisiä tukemisen käytäntöjä on kolmannen sektorin toiminnoissa ilman niiden sosiaalityöksi nimeämistä.
4. Sosiaalityö hyödyntää toimintasektoristaan huolimatta kolmannen sektorin toimijoita.
5. Sosiaalityö aktivoi kolmatta sektoria aktivoi kansalaisyhteiskuntaa.

Kolme ensimmäistä muotoa edustavat kolmannen sektorin sisällä tuotettavaa sosiaalista tukea ja sosiaalityötä. Kaksi viimeistä taas ovat muilla areenoilla tapahtuvan sosiaalityön tapoja toimia kolmannen sektorin kanssa.

Kolmannen sektorin suurissa toimijoissa on palvelujen tuottajia. Vakiintuneiden suurien (erityisesti sosiaali- ja terveysalan) toimijoiden palkkalistoilla toimii sosiaalityöntekijöitä. Tämä sosiaalityö on sosiaalityön menetelmiä käyttävää työtä, joka saanee joitain erityispiirteitä toimintasektoristaan. Kolmannen sektorin toimijat ovat pitkälle erikoistuneita, jolloin siellä tehty sosiaalityökin muotoutuu oman alansa asiantuntemukseksi (esim. lastensuojelujärjestöjen tai erityiskuntoutuslaitosten sosiaalityö). Tätä ammatillista kolmannen sektorin sosiaalityötä on hyvin harvoin tarkasteltu kokonaisuutena. Erikoistunutta sosiaalityötä tarkastellaan yleensä järjestön toimintamuodon osa-alueena.

Kaikki kolmannen sektorin sosiaalityö ei ole palkallista työtä. Useille sosiaalityöntekijöille kolmannesta sektorin on muotoutunut vapauden areena, jossa omaa ammatillista taitoaan voi käyttää niiltä osin kuin se ei ole mahdollista palkkatyössä. Tällöin sosiaalityön koulutus ja menetelmät ovat vain yksi mahdollinen orientaatio kolmannen sektorin toiminnan toteutuksessa. Vapaaehtoista sosiaalityötä voi tehdä paitsi sosiaali- ja terveysalan järjestöissä myös monien muiden alojen järjestöjen toiminnoissa, esimerkiksi nuoriso- ja liikuntajärjestöissä sekä aatteellisissa ja kansainvälisissä järjestöissä.

Sosiaalityön koulutuksen saaneet voivat toimia rinta rinnan muiden toimijoiden kanssa tai heille muotoutuu oma, muiden tunnistama erityisareena vapaaehtoistyössä. Tämä sosiaalityö on osa kolmannen sektorin vapaaehtoista kansalaistoimintaa. Sosiaalityöntekijä toimii yhtenä kansalaisena muiden joukossa. Sosiaalityöntekijä-kansalaisen

yksi ominaispiirre on hänen saamansa sosiaalityön koulutus, jota hän hyödyntää kansalaistoimintaan.

Kolmannen sektorin toimijat käyttävät myös toimintamuotoja, jotka ovat likeisiä sosiaalityölle ilman, että toimintaa nimitetään sosiaalityöksi. Kolmannen sektorin toimijat kouluttavat toimijoitaan, ja sitoutuminen yhdistyksen toimintaperiaatteisiin johtaa usein laajaan omaehtoiseen tiedonhankintaan. Näitä epävirallisia reittejä sosiaalityön erilaiset toimintatavat voivat upota kolmannen sektorin toimintatapoihin. Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden sekä vähäosaisten järjestöissä tunnetaan empowering-tyyppinen toiminta laaja-alaisesti, ja se saa toimijoiden määrittämät muodot. Tämä on areena, jolle sosiaalityö voi antaa virikkeitä. Toimijat päättävät, mikä osa sosiaalityön ajattelusta tai menetelmistä on heille hyödyllistä.

Toisesta suunnasta tarkastellen virallisen sektorin sosiaalityö voi erilaisia sosiaalisen tuen areenoita etsiessään rakentaa kansalaisten hyvinvointia tukevia toimintatapoja muuallekin kuin lähiyhteisöjen sisään tai virallistettuun palkalliseen toimintaan. Tällöin kolmas sektori on sosiaalityöntekijän yhteistyökumppani, joka auttaa sosiaalityön päämäärien saavuttamisessa. Kolmannelta sektorilta löytyy sosiaali- ja terveystalouden kansatoimijoita, joille kansalaislähtöisyys ja vaikuttaminen ovat itsestään selviä toiminnan peruspilareita. Toisaalta kolmas sektori tarjoaa kaikessa toiminnan moninaisuudessaan kansalaisille kiinnostusta; areenoita, joilla osallisuus yhteiskuntaan voi saada konkreettisen muotonsa. Näin ajatellen sosiaalityöntekijän yhteistyökumppani voi olla aivan yhtä hyvin esimerkiksi liikuntajärjestö, kylätoimikunta, metsäystyöseura tai kirjapiiri.

Pidemmälle vietynä tämä lähestymistapa voi olla yksi sosiaalityön tapa tukea hyvinvoinnin tuottamisen monituottajamallia, joka nähdään relevanttina mallina tuottaa hyvinvointi tulevaisuudessa (Eronen ym. 1995; Eronen ym. 2001). Tällöin sosiaalityö tukisi tietoisesti kolmannen sektorin toimijoiden tulevista hyvinvoinnin tuottamisen kentälle. Se voi tarjota kolmannen sektorin toimijoille sisällöllistä ja menetelmällistä osaamista. Mutta ennen kaikkea sosiaalityö oppisi huomioimaan kansalaisten omat yhteenliittymät työskentelyssään yhteistyökumppaneina – ei vastustajina. Asiakkaiden, asukkaiden, erilaisten ihmisryhmien oma toiminta laajentaa sosiaalityön mahdollisuuksia tukea kansalaislähtöisen yhteiskunnan rakentumista. Tämä tarkoittaa osallisuuden tukemista muuallakin kuin osallisuuden ja kumppanuuden tehostamiseksi tarkoitetuissa projekteissa tai toiminnoissa.

Kolmas sektori tarjoaa sosiaalityölle runsaasti toiminta-areenoita, yhteistyökumppaneita ja voimavaroja, joita ei ole hyödynnetty. Nyt on kyse paitsi uskalluksesta lähteä uusiin kokeiluihin, myös ajattelu- ja toimintatapojen muutoksesta. Kolmas sektori ei toimi sosiaalityöntekijän käskyttämänä. On löydettävä ne alueet, joilla yhteistyölle on molemminpuolinen tarve. Yhteistyön perustuu yhteiseen päämäärään ja toimijoiden tasiarvoisuuteen. Usein julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyötä kaihearta toimijoiden toimintatapojen erilaisuus. Vaikka kolmannelta sektorista puhutaan kuin uudesta asiasta, ei tule unohtaa järjestötoiminnan pitkää ja merkittävää yhteiskunnallista perinnettä (mm. Siisiäinen 1999), eikä myöskään sosiaalityön vakiintunutta asemaa tietyillä kolmannen sektorin toiminnan areenoilla.

Kirjallisuus

- Eronen, Anne & Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Lehto-Pusa, Päivi & Rönning, Leif & Särkelä Riitta (1995) Hyvinvoinnin verkostoja näkyvässä. Kuntien ja järjestöjen näkemyksiä sosiaalisen tuen tuottamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Eronen, Anne & Hokkanen, Liisa & Kinnunen, Petri & Rönning, Leif (2001) Sosiaalibarometri 2001. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Helander, Voitto & Laaksonen, Harri (1999) Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Hokkanen, Liisa (1999) Palkattu vertaistuki. Teoksessa Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 136–163.
- Huurte, Taina (2000) Psychosocial Development and Social Support among Adolescents with Visual Impairment. Acta Universitatis Tamperensis 756.
- Kinnunen, Petri (1998) Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Acta Universitatis Lapponiensis 20.
- Kumpusalo, Esko (1991) Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8.
- Laitinen Raimo (1998) Sosiaali- ja terveysjärjestöjen talouden ja työllisyyden volyymi sekä toiminnan rakenteet. Teoksessa Petri Kinnunen & Raimo Laitinen (toim.) Näkymätön kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 82–148.
- Melkas, Tuula (1992) Valtion ja markkinoiden tuolla puolen. Kanssaihmissen apu Suomessa 1980-luvun lopulla. Tilastokeskus. Sosiaali- ja terveysalan kehittämiskeskus. Tutkimuksia 196.
- Matthies, Aila-Leena (1999) Ekonomistisen ja eettisen vuoropuhelu. Teoksessa Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 40–60.
- Rönning, Leif (1998) Hyvinvointi ja kolmas sektori. Teoksessa Petri Kinnunen & Raimo Laitinen (toim.) Näkymätön kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 10–22.
- Siisiäinen, Martti (1999) Sosiaalinen pääoma, valta ja kolmas sektori. Teoksessa Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 10–39.
- Somerkivi, Pirjo (2000) ”Olen verkon silmässä kala” Vammaisuus, kuntoutuminen ja selviytyminen sosiaalisen tuen verkostossa.
- Suikkanen, Asko (1999) Unohdetusta sektorista epäonnistumisen ajan pelastajaksi. Teoksessa Petri Kinnunen & Raimo Laitinen (toim.) Näkymätön kolmas sektori. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 41–81
- Välimaa, Raili (1996) Nuorten sosiaaliset suhteet, sosiaaliset verkostot ja tuki. WHO-Koulututkimus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti Supplementti/1996. Terveyskasvatustutkimuksen vuosikirja 1995, 25–34.

KOLMAS SEKTORI PAIKALLISESSA LASTENSUOJELUKENTÄSSÄ

KARI MATELA

Lastensuojelun viimesijainen lakisääteinen toimintavastuu on paikallisilla sosiaali- viranomaisilla. Viimesijaisuus ei tarkoita toiminnallista aikajärjestystä, vaan sitä, että sosiaaliviranomaiset eivät voi siirtää vastuuta lapsen kasvuolojen järjestämisestä muulle taholle. Tietyillä viranomaistahoilla (sosiaali- ja terveystoimen, opetustoimen, seurakunnan ja poliisin toimihenkilöillä ja luottamushenkilöillä) on lakisääteinen velvollisuus ilmoittaa ilmeisestä lastensuojelun tarpeesta, mutta toimenpidevastuu on joka tapauksessa sosiaaliviranomaisilla. Kaikilla kansalaisilla on oikeus, muttei velvollisuutta, puuttua lapsen kasvua ja kehitystä vaarantaviin tekijöihin ja tehdä ilmoitus sosiaaliviranomaisille.

Kansalaisjärjestöillä, joita tässä yhteydessä myöhemmin nimitetään kolmanneksi sektoriksi, ei ole lakisääteistä velvoitetta eikä viranomaistoimintaan oikeuttavaakaan asemaa lastensuojelussa. Järjestöt kuitenkin koettiin merkittäväksi yhteistyövoimavaraksi jo 80-luvun puolivälissä, jolloin silloinen sosiaalihallitus yleiskirjeessään kehotti kuntia sisällyttämään järjestötoiminnan paikallisiin lastensuojeluohjelmiin. (Sosiaalihallituksen yleiskirje A9/1985/pe).

Vuonna 2000 Pohjois-Suomessa tehdyn kyselytutkimuksen (Nuorten Ystävät 2000) tuloksista voi päätellä lastensuojelun viranomaisluonteen olevan vahva: noin viidennes vastaajista piti kansalaisjärjestöjen mahdollisuuksia lastensuojelun toimeenpanossa hyvin vähäisinä. Järjestöt kuitenkin tuottavat huomattavan osan lastensuojelun hoiva- ja neuvontapalveluista (laitospalvelut, tuki- ja lomaperheet, tukihenkilöt, sijaisperheet, turvakodit, sovittelutoiminta, ottolapsineuvonta) joko ammatillisena työnä tai vapaaehtoistoimintana.

On hyvä painottaa sitä, että järjestötoiminnalla on eri yhteyksissä voitu tarkoittaa joko järjestöjen ammattihenkilöstön tekemää palkkatyötä tai järjestöjen organisoimaa vapaaehtoistoimintaa – tai niitä kumpaakin. Sekä ideologisessa että käytännöllisessä mielessä ero on hyvä selkiyttää jo siitä syystä, että palkattomalla vapaaehtoistoiminnalla tulee olla omaehtoiset tavoitteensa, joita ei pidäkään liian tiiviisti yhdistää virallisten tahojen toimintalinjauksiin.

Kolmannen sektorin roolia lastensuojelukentässä voidaan tyypitellä järjestöjen peruspiirteiden mukaisesti. Voidaan puhua jäsenjärjestöistä, palveluntuottajista, vapaaehtoistoimintaan painottuneista yhteisöistä ja asiantuntija-vaikuttajista (Rönneberg 1999, 81).

Perinteiset lastensuojelujärjestöt eivät varsinaisesti ole yhdessäolo- tai vertaisryhmäorganisaatioita. Omais- ja asiakasjärjestöt tarjoavat mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen, mutta viime vuosina niidenkin toiminnassa on korostunut edunvalvonta ja vaikuttamistyö. Tällainen painotus ja kehityssuunta koskee kaikkia lastensuojelujärjestöjä. Julkiset lausumat ja kannanotot on katsottu hyväksi tavaksi hyödyntää lastensuojelujärjestöjen erityisasiantuntemusta. (Lapsen asialla 2000, 6).

Järjestöjen toimintamahdollisuuksissa on nähty sekä vahvuuksia että heikkouksia. Toimintaa voidaan arvioida eri näkökulmista: esimerkiksi järjestöllisen toiminnan tuot-

tama hyöty toisaalta jäsenelle tai asiakkaalle, toisaalta toiminnan yhteisöllinen tai yhteiskunnallinen hyöty ja vaikutus. Kun asetetaan päähuomio yksittäisen kansalaisen saamiin hyötyihin, järjestötoiminnan vahvuuksiksi nousevat muiden muassa monipuoliset toimintamahdollisuudet, asiakkaan käytettävissä olevan ajan runsaus, kontrollittomuus sekä asiantuntemus toiminnan aihepiiristä.

Samasta näkökulmasta voidaan havaita myös vapaaehtoistoiminnan heikkoudet: epävarmuus toiminnan jatkuvuudesta ym. resurssivaihtelut, paikoin selkiytymättömät vastuusuhteet sekä suunnitelmallisuuden ontuminen. Vapaaehtoisuusperiaatteen huonona puolena on nähty se, että lastensuojelun pääsubjektin, lapsen, asema jää määrittelemättömäksi aikuisten hallitsemassa toiminnassa. Toinen näkökulma on, että sekä lapsen että perheen yksityisyyden suoja saattaa kyseenalaistua, mikäli vapaaehtoistyössä ajaututaan liian lähelle viranomaistoiminnalle kuuluvia tehtäviä.

KOLMAS SEKTORI VOIMAVARANA: MAHDOLLISUUDET JA RAJAT

Kansalaisjärjestöistä 90-luvun lopulla virinnyt keskustelu nosti esiin sekä ylitoiveikkaita odotuksia että yliampuvan synkkiä tulevaisuudenkuvia kolmannen sektorin asemasta ja tehtävistä. Ääripäissä liikkunut keskustelu pysytteli ehkä liian tarkasti työllistämiskysymyksissä, vaikka työllistäminen ei liene itsenäisen ja omaehtoisen järjestötoiminnan perimmäinen tavoite.

Lastensuojelussa kolmas sektori on jo pitkään profiloitunut merkittäväksi palveluntuottajaksi. Sen lisäksi järjestöt ovat olleet vahvasti mukana alan koulutus- ja tiedotustoiminnassa, ja niille on vakiintunut varsin vahva valmistelijan ja lausunnonantajan asema lainvalmistelu- ja päätöksentekokoneistossa.

Paikallisella tasolla kolmas sektori voi, paikallisten voimavarojensa ja olosuhteiden rajoissa, toimia sekä palveluntuotannon osana että intressiryhmien toimintareenana. Kansalaisjärjestöjen vahvuutena on epäilemättä se, että eri ajatussuunnat voivat muodostua järjestäytyneiksi toimintamuodoiksi ja näin saada yksittäisiä hajaääniä paremmin viestinsä perille paikalliseen päätöksentekoon. Esimerkiksi lastensuojelun asiakasryhmät (lapset, nuoret, biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat, tukihenkilöt) voivat muodostamissaan yhteenliittymissä tai muun järjestön toiminnan osana saada lisää vaikuttamismahdollisuuksia.

Useilla paikkakunnilla järjestöt ovat käynnistäneet kokeiluja ja kehittämisprojekteja. Ne voidaan karkeasti jaotella kahteen ryhmään: lasten yleisiä kasvuoloja tukeviin, perheiden hyvinvointiedellytyksiä vahvistaviin hankkeisiin ja valikoiviin, yksittäisiä lapsia tai perheitä koskeviin tukiprojekteihin.

Lapsen edun viimesijaisen valvojan ja vastuunkantajan, paikallisen lastensuojeluviranomaisen, kannalta vahvoilla paikallisilla järjestöillä voi olla monenlaista vaikutusta. Palvelujen yhteinen tai rinnakkainen tuottaminen on jo käytäntöä, jonka kehittämiseksi tarvitaan yhteistä suunnittelua ja paikallisten tarpeiden ennakointia. Asiaa on syytä pohdita myös toisin päin: miten julkishallinnon kanssa tehtävä yhteistyö hyödyttää vapaaehtoistojen ja toimintaa organisoivien järjestöjä. Ja miten uudenlaiset toimintamallit hyödyttävät lapsia ja heidän vanhempiaan.

Lastensuojelun suunnittelussa ja toteuttamisessa paikalliset järjestöt voivat omaksua aktiivisen roolin ja näin tukea lapsen edun toteutumista paikallisessa päätöksenteossa. Valtakunnallisesti toimivat järjestöt ovat näyttäneet vaikuttamistoiminnan mallia jo pitkään. Pelastakaa Lapset ry ulotti vaikuttamistoimintansa EU:n laajuisiksi julkaisemalla

vuonna 2000 lasten asemaa Euroopan yhteisöissä käsittelevän tutkimuksen. (Lapset, talous ja EU – kohti lapsiystävällisempää politiikkaa 2000).

Käytännön asiakastyössä vapaaehtoistoiminnan asema on vakiintunut tiettyjen ehkäisevien tukipalvelujen tuottamiseen ja koordinoimiseen. Osittain tämä johtunee edellä mainituista juridisia perusrajoituksista, osin ehkä käytännön varovaisuussyistä. Siitä huolimatta voitaneen ajatella, että vapaaehtoistoinnilla voisi olla jollei määrältään suurempi, ainakin keinovalikoimaltaan monipuolisempi rooli. Näin ainakin ajateltiin jo 80-luvun puolivälissä keski-suomalaisen kehittämisprojektin tuloksia arvioitaessa. (Määttä 1987, 71–76).

Jää kiintoisalla tavalla nähtäväksi, miten esimerkiksi Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton kolmella alueella (Joensuu, Jyväskylä ja Oulu) 90-luvun puolivälissä käynnistämät yhteistyöhankkeet (kunnat, paikalliset järjestötoimijat, välitön kansalais- ja vapaaehtoistoiminta) hakevat tehtävänsä ja asemansa paikallisessa lastensuojelussa (aiheesta esim. Ketola & Laukkanen 2000).

Ei sovi unohtaa, että niin sosiaalityössä yleensä kuin etenkin lastensuojelussa liikutaan joka tapauksessa sekä ammatillisen osaamisen että poliittisen päätöksenteon leikkauspisteissä. Tässä mielessä kaikki ne toimijat, joilla on merkitystä poliittisten päätösten rakentumisessa, ovat tärkeitä. Vaikka ammatillinen vastuu lastensuojelussa on säädoöksin osoitettu ammatilliselle työlle, vastuun kantamisen voimavarat ja keinot riippuvat pitkälti poliittisesta vaikuttamistyöstä. Järjestöjen suunnasta tulleet valtuustoaloitteet saattavat pistää vauhtia asioihin, joita viranhaltijatasolla on turhaan yritetty edistää vuosikausia. Vaikuttamisen tasoista ei ole pulaa: toiminta voidaan niveltää joko hyvin paikalliseksi ja ongelmakeskeiseksi vaikuttamiseksi tai koko alueen yhdyskuntasuunnittelua koskevaksi sosiaalisten vaikutusten arvioinniksi.

Kirjallisuus

- Ketola, Jari & Laukkanen, Jukka (2000) Keski-Suomen hyve-toiminnan vaikutuksia. Laadullista ja määrällistä arviointia. (julkaisematon raportti)
- Lapsen asialla (2000). Lastensuojelun Keskusliitto jäsenjärjestöineen esittäytyy. Toimittanut Virpi Markkanen. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Lapset, talous ja EU – kohti lapsiystävällisempää politiikkaa (2000). Pelastakaa Lapset – Rädda Barnen. Keuruu: Otava.
- Määttä, Paula (1987) Vapaaehtoisen toiminnan mahdollisuudet lastensuojelussa. Lastensuojelun kehittäminen yhteistyön pohjalta -projekti Keski-Suomessa 1982–1986. Jyväskylä.
- Rönöberg, Leif (1999) Eriytynyt ja moniulotteinen kolmas sektori. Teoksessa Liisa Hokkanen & Petri Kinnunen & Martti Siisiäinen (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Jyväskylä: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sosiaalihuollituksen yleiskirje A9/1985/pe.

YMPÄRISTÖNÄKÖKULMA OSANA ALUEELLISTA SOSIAALITYÖTÄ

ANSA LEINONEN

Jyväskylän kaupungille laadittiin ympäristöohjelma 'Ympäristöjyvät 2000' koko kaupungin hallintoa ohjaavaksi asiakirjaksi vuosille 1997–2000. Ohjelmassa asetettuja ympäristövisioita mainittiin viisi: 1) ympäröivä luonto on puhdas, terve ja elinvoimainen ja sitä hyödynnetään kestäväen talouden periaatteella, 2) paikallisen luonnon geologinen, biologinen ja maisemallinen monimuotoisuus on turvattu, 3) kaupungin yhdyskuntarakenne ja yhdyskunnan toiminnot ovat energian ja raaka-aineiden käytön kannalta säästeliäitä, 4) alueella ei esiinny terveystai viihtyisyyshaittaa taikka luontovaurioita aiheuttavia päästöjä sekä 5) taajamaympäristön ylläpidon peruslähtökohtia ovat havaitut esteettiset ja kulttuuriset arvot, asukkaiden virkistys- ja viihtymistarpeet sekä terveellisyys ja turvallisuus.

Silloisen kaupunginvaltuuston päätöksellä edellytettiin kaikkien hallintokuntien ja työyksiköitten ryhtyvän suuntaamaan toimintaansa yllä mainittujen ympäristöperiaatteiden mukaisesti. Käytännössä eri hallintokuntien haluttiin myös valmistelemaan omat ympäristönsuojelun toteutusohjelmansa.

Tämä tehtäväksi anto koski siis myös kaupungin isointa hallintokuntaa sosiaali- ja terveyspalvelukeskusta eri palvelulinjoiineen. Ympäristöohjelmat laadittiin kirjallisina, ja alueellinen sosiaalityö työsti vuoden 1999 aikana joukkoon myös oman kappaleensa. Yksiköille annetuissa ohjeissa jäsenettiin sisältöjä seuraavasti: ympäristönäkökohtien tunnistaminen omassa toiminnassa, ympäristövaikutusten kartoitus, yksikön ympäristöpäämäärien määrittely ja hyväksyminen sekä ympäristötavoitteiden ja toimenpiteiden laatiminen. Tavoitteet ja toimenpiteet ohjeistettiin kytkettäväksi seurantaan, joten arviointi tuli myös vastuuttaa ja aikatauluttaa tarkoituksenmukaisella aikajänteellä.

Alueellisen sosiaalityön laatimassa ohjelmassa todetaan, että kestäväen kehityksen ulottuvuuksia on jaoteltu ekologiseen, ekonomiseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen. Sosiaalityön näkökulmassa painottuu sosiaalinen kestävyys, ja ympäristö nähdään alueellisessa sosiaalityössä sekä rakennettuna ja rakentamattomana ympäristönä että kulttuurisena ja sosiaalisena ympäristönä. Toimistotyön eli mm. paperien, jätteiden ja käytettävien laitteiden ympäristövaikutusten tarkastelu rajattiin omaksi kokonaisuudekseen. Sosiaalityön ohjelmassa haettiin sosiaalisen kestävyuden merkityksiä asukkaiden ja eri toimijoiden välisistä suhteista omassa elinympäristössään.

Sosiaalityön ympäristöohjelmassa tavoitteet ryhmiteltiin neljään lohkoon. Ensimmäisenä painotettiin tietoa. Kestäväen kehityksen tietopohjaa vahvistetaan tutkimuksella ja koulutuksella eli lisätään aluesosiaalityöntekijöiden, asiakkaiden ja asukkaiden ympäristötietoisuutta. Osa sosiaalityöntekijöistä oli ohjelman laatimisen aikaan omilta pienalueiltaan mukana EU-rahoitteisessa tutkimushankkeessa 'Uudet paikalliset politiikat sosiaalista syrjäytymistä vastaan', jossa etsittiin uusia paikallisia ratkaisuja pitkäaikais-työttömyyden ja alueellisten syrjäytymiskiarteiden vaikeisiin pulmiin.

Toiseksi tavoitteeksi nostettiin asiakastyön ja sen työmuotojen arviointi kestäväen kehityksen näkökulmasta. Vaikka sosiaalityö on kaikille kuntalaisille kuuluvaa peruspalvelua, lukeutuu valtaosa asiakaskunnasta vähävaraiseen väestönosaan. Taloudel-

linen niukkuus sanelee köyhille kuluttamisen arkipäivän rajat, vaikka markkinoiden armostomasti kauppaamaan hyvään elämään sisältyykin aikamoisia kuluttamisen paineita. Tästä näkökulmasta esimerkiksi ympäristöystävällisempään kuluttamiseen tähtäävän valistustyön mukaan ottaminen ohjelmaan tuntui meistä aika mahdottomalta, asiakkaiden lukeutuessa kuluttamisen kannalta ympäristöä vähiten kuormittaviin kotitalouksiin. Sen sijaan esimerkiksi työmenetelmien arvioinnissa haluttiin etsiä sosiaalista kestävyttä tukevia vaihtoehtoja; muun muassa perheiden tai eri asiakkaiden keskinäistä vuorovaikutusta tukevien ryhmien hyödyntämistä palveluvalikossamme.

Kolmantena tavoitteena korostettiin alueellisen työn merkitystä. Eri kaupunginosat pienalueineen ovat asukas- ja palvelurakennekehityksessään eri vaiheissa. Sosiaalityö voi alueellisena toimijana olla osallistumassa keskusteluun eri toimijoiden kanssa sekä tukea alueellista asukas- ja nuorisotoimintaa. Alueellisella yhteistyöllä saadaan asukkaita lähellä olevia tiloja tarkoituksenmukaisempaan käyttöön, ihmisten keskinäistä kanssakäymistä tukemalla vahvistetaan yhteisöllisyyttä ja osallistumisen kautta ehkäistään syrjäytymistä.

Viimeisenä kaupunkipolitiikkatason tavoitteena mainitaan sosiaalisen näkökulman mukaan saaminen kaupunkipolitiikkaan, suunnitteluun ja päätöksentekoon. Sosiaalisten vaikutusten arviointi kaavoitus-, täydennysrakentamis- ja perusparannushankkeissa on sosiaalityön mahdollisuus arvioida hyvinvointivaikutuksia alueen ja asukkaiden kannalta. Asuinalueiden monipuolista kehittämistä pidetään tärkeänä sosiaalisen kestävyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Siksi asukkaiden osallistumismahdollisuuksien lisääminen ja erilaisten vaihtoehtojen etsiminen (huomioon ottaen esimerkiksi linkaariajattelu ja esteettömyys) on jatkuva haaste erilaisissa vuoropuhelutilanteissa suunnittelijoiden ja päättäjien kanssa. Paikallisolojen tieto ja kokemuksellinen tietämys on tärkeää tuoda esiin numerotietojen rinnalla.

Kunkin yksikön ympäristöohjelmat arvioitiin ja palautettiin eteenpäin työstettäväksi. Ympäristöviraston antamassa palautteessa aluesosiaalityön ohjelmaa pidettiin liian esseenomaisena. Annettuihin ohjeisiin olisi tullut pitäytyä täsmällisemmin ja selkeyttä aluesosiaalityön omien ympäristöasioiden nykytilaa ja ympäristövaikutuksia. Saatua palautetta pureskeltiin pienessä työryhmässä ja tämän vuoden tilannekatsauskyselyyn vastattiin keskustelussa täsmentyneitä huomioita.

Toimistotyön työkäytäntöjen muuttaminen ympäristöystävällisempään suuntaan on yhteistä monien eri toimipisteiden kanssa. Itse sosiaalityön jäsenydessä keskinäiseen vuorovaikutukseen asiakkaiden, yhteistyötahojen ja muiden toimijoiden kanssa on yleisen ohjeistuksen mukaisia ympäristötavoitteita hankala konkretisoida. Ympäristö nähdään sosiaalityössä kokonaisvaltaisena elin- ja toimintaympäristönä, jolloin sosiaalisen kestävyden näkökulma painottuu. Kokemuksemme mukaan ohjelman ”korjaaminen” tai ”päivittäminen” ei onnistu toivotulla tavalla pelkän palautteen perusteella, vaan sosiaalisen ulottuvuuden näkökulma vaatisi yhteistä keskustelua ympäristön ja kestävä kehityksen käsitteestä.

Alueellinen sosiaalityö on perustehtävässään näköalapaikalla asiakkaiden arkipäivään heidän asuinalueellaan. Oman työn kautta saatu tieto ja käsitys monipuolistuu ja suhteutuu moniammatillisessa yhteistyössä ja erilaisissa kohtaamisen paikoissa asukkaiden ja muiden toimijoiden kanssa. Muutokset yhden osapuolen toiminnassa vaikuttavat toisten toimintaan, esimerkiksi palvelujen vetäytyminen tai asuinympäristöjen yksipuolistuminen hankaloittaa usein eniten vähävaraisinta väestönosaa. Sosiaalisten vaikutusten täsmentymisen on jatkuttava myös ympäristövaikutuksia arvioitaessa.

SOSNET

– VALTAKUNNALLINEN SOSIAALITYÖN YLIOPISTOVERKOSTO

(<http://www.urova.fi/home/sosnet/>)

SOSNET ON SOSIAALITYÖN KOULUTUKSEN, TUTKIMUKSEN JA KÄYTÄNNÖN KEHITTÄJÄ!

SOSNET on valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto, joka järjestää sosiaalityön erikoistumis- ja tutkijankoulutusta sekä edistää peruskoulutukseen liittyvää yhteistyötä.

Valtakunnalliseen sosiaalityön yliopistoverkoston kuuluvat Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitos, Lapin yliopiston sosiaalityön laitos, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos ja Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. SOSNETin koordinaatioyliopistona toimii Lapin yliopisto.

MIKSI SOSNET TARVITAAN?

– Verkostossa edistetään peruskoulutusyhteistyötä

– Verkostossa järjestetään ammatillista lisensiaatinkoulutusta

Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus suoritetaan sosiaalityöntekijän kelpoisuuden tuottaneen maisteritutkinnon pohjalta ammatillis-tieteellisenä jatkokoulutuksena nimetyllä sosiaalityön erikoisalalla.

Sosiaalityön ammatillisen lisensiaatintutkinnon lähtökohtana on ammattikäytäntöjen tieteellisen perustan vahvistaminen ja niiden tavoitteellisen tutkimuksen edistäminen.

Perustavoitteena on entistä korkeampi ammattitaito.

ERIKOISALAT

1. Lapsi- ja nuorisososiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2000
(ks. lisää <http://www.valt.helsinki.fi/sosnet/lanu/>)
2. Yhteisösosiaalityö (ei vielä alkanut)
3. Kuntouttava sosiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2001
4. Hyvinvointipalvelujen erikoisala (ei vielä alkanut)
5. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2001

– Verkostossa järjestetään tohtorinkoulutusta

Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden valtakunnallinen tutkijakoulu aloitettiin 1.9.1995. Syksyllä 1999 käynnistyi toinen tutkijakoulun nelivuotiskausi. Tutkijakoulussa opiskelee 25 opiskelijaa.

Tutkijakoulun ohjelma jakautuu kolmeen teemaryhmään:

- 1) sosiaalipalveluiden ja sosiaalityön vertaileva tutkimus
- 2) sosiaalityön kohdeongelmat
- 3) sosiaalityön ongelmanratkaisuprosessit

Lisätietoja antaa suunnittelija Virpi Filppa puh. 016 - 341 2680 tai 040-727 1955
sähköposti: sosnet@urova.fi

KIRJOITTAJAT

Anis Merja (merani@utu.fi)

VTM, sosiaalityöntekijä, Turun kaupungin sosiaalikeskus sekä tutkija,
Sosiaalipolitiikan laitos, Turun yliopisto

Granfelt Riitta (riitta.granfelt@helsinki.fi)

VTT, sosiaalityön lehtori, Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

Hokkanen Liisa (liisa.hokkanen@urova.fi)

YTL, erikoistutkija, Sosiaalipolitiikan laitos, Lapin yliopisto

Leinonen Ansa (ansa.leinonen@jkl.fi)

diakoni, yht. yo, johtava sosiaalityöntekijä, Jyväskylän sosiaali- ja terveystalvelukeskus

Louhela Juhani (juhani.louhela@urova.fi)

YTM, ma. sosiaalityön lehtori, Sosiaalityön laitos, Lapin yliopisto

Matela Kari (kari.matela@ouka.fi)

YTM, suunnittelija, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Oulu

Mattus Marjo-Riitta (marjo-riitta.mattus@urova.fi)

VTK, terveyskeskuspsykologi, Mielen terveys- ja perheneuvola,
Inarin kunnan terveyskeskus sekä jatko-opiskelija, Lapin yliopisto

Numminen Maaria (maaria.numminen@hus.fi)

VTM, mielen terveys sosiaalityöntekijä, Kellokosken sairaala sekä jatko-opiskelija,
Kuntouttavan sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus, Turun yliopisto

Poikela Ritva (ritva.poikela@helsinki.fi)

YTM, tutkija, Toiminnan teorian ja kehittävän työntutkimuksen yksikkö,
Helsingin yliopisto

Ryynänen Ulla (ulla.ryynanen@uku.fi)

YTL, ma. sosiaalityön lehtori, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto

Satka Mirja (satka@dodo.jyu.fi)

Sosiaalityön dosentti, Sosiaalityön tutkimuksen seuran puheenjohtaja,
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Vornanen Riitta (riitta.vornanen@uku.fi)

YTT, ma. professori, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto